

K. Lengyel Zsolt

KÉNYSZERHALADÁS

A Bach-korszak magyarországi történetéhez és utóhatásaihoz

Szokatlan eljárás, hogy a történettudomány egy autokráciát nevez meg olyan kormányformaként, amely nem kizárólagosan a megbukott rendszer visszaállításán ügyködött, és hatalomgyakorlásában korlátozott is volt. Esetünkben ilyen megközelítés mellett szól a Janus-arcúsága annak a politikai rendszernek, amelyet a szakmai és a szélesebb köztudat – döntő államszervezési befolyása okán – Alexander (1854-től Freiherr von) Bach, I. Ferenc József őfelsége belügyminisztere nevével szokott fémjelezni. A nemzetközi tudományos kutatás az 1849-től 1859/1860-ig tartó bő évtizedet nevezi Bach-korszaknak, amelyhez a magyar rendszerint hozzátartozik az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésig terjedő átmeneti szakaszt is, mivel Magyarország a korabeli országgyűlés felfogásában csak az osztrák–magyar dualizmus első évében nyerte vissza alkotmányos önállóságát.¹

Az 1850-es években a 18. század végi Habsburg abszolutizmus a maga ellentmondásosságában, de új célokkal tért vissza. Ez a *neoabszolutizmus* az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc után fokozatosan visszaszorította a korai alkotmányosságot, miközben befogadta a történeti liberalizmus elemeit. Programjában a dinasztia maradi önmentése összefonódott egy jövőbe mutató társadalom- és államképpel. Restauráció és reform jellemezte az új berendezkedést Szent István Koronájának Országában is, amelyeknek 1848. áprilisi alkotmányát, valamint politikai és területi egységét az 1849. március 4-i császári nyílt parancs felszámolta. Miután az 1851. évi szilveszteri pátens ezt a rákényszerített jogalapot is megszüntette, megkezdődött a monarchikus autokrácia mintegy tízéves szakasza, amelyben részben a forradalmi követelésekhez igazodó intézkedések – például a jobbágyfelszabadítás, a törvény előtti egyenlőség, az általános adózás és a polgári büntetőeljárás törvény bevezetése – modernizációs hatásokat váltottak ki.²

¹ A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országaiban 1849–1867. Intézmény-, kultúr-, politika- és kormányzattörténet. Összeáll. Ress Imre. Bp.–Szófia 2022; *Katus László*: Neoabszolutizmus (Bach-rendszer). In: Magyar virtuális enciklopédia. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézete gondozásában, 2005. http://www.hunfi.hu/nyiri/enc/1enciklopedia/fogalmi/torttud_magy/neoabszolutizmus.htm (letöltés: 2023. dec. 3.).

² Az újabb könyvalakú szakirodalomból: *Ágnes Deák*: From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867. New York 2008; *Deák Ágnes*: „Zsándáros és policzajós idők”. Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867. Bp. 2015; Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff. Hg. Harm-Hinrich Brandt. Wien–Köln–Weimar 2014; *Georg Seiderer*: Oesterreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859. Wien 2015.

A szerző az elmúlt negyedszázadban laza rendszerességgel foglalkozott ezzel a tárggyal. 2023-ban új, budapesti és bécsi levéltári források alapján folytatta,³ ezúttal pedig tovább bővíti kutatásait a magyarországi Bach-korszak egyik jellemző összetevőjéről. A bürokráciáról van szó, pontosabban egy tervszerűen irányított szociális céltársulásról, amely magas szakmai és technikai hatékonysággal akart működni, és ezért szabályozott észszerűséget igyekezett felmutatni, amely így már önmagában ellentmondott az egyéni hatalom kizárólagosságának, vagy legalábbis enyhítette azt.⁴ A bürokratizáció e szűkebb témakörében a magyar tudományos kutatás az 1990-es évek közepétől úttörő statisztikai vizsgálatokkal gazdagította a nemzetközi szakirodalmat. Ezek a magyarországi köztisztviselőség személyzeti és nemzetiségi szerkezetét taglaló tanulmányok azonban túlnyomórészt a politikai közigazgatásra, ennek is a középső és az alsó szintjére korlátozódnak, és a feltárt számadatok társadalomtörténeti leírására szorítkoznak.⁵ Ha viszont – mint az alábbiakban – betekintünk az osztrák neoabszolutizmus Magyarországon is mérvadó megnyilvánulási közegébe, a rendszer közigazgatásának belső életébe is, és közben szemügyre veszünk különböző szinteket és ágazatokat, akkor az elemzést egyszersmind szélesítenünk kell a politikai eszmétörténet felé. Így az a távlatos cél körvonalazódik, hogy a korszak az eddigieknél pontosabban és hitelesebben kerüljön a maga helyére Magyarország történelmében. Jelen előmunkálat e kíváncsi későbbi teljesítéséhez úgy szeretne hozzájárulni, hogy a bürokratizációt indítékaival és folyamataival a – kortárs szóhasználatban „újjaszervezés”-nek nevezett – modernizáció jelenségeként vizsgálja. A tanulmány a császári állam magyarországi közigazgatását két szempontból vizsgálja: egyrészt a közhivatalnokok szakmai-nyelvi és politikai alkalmasságára,

Utóbbi monográfia fő tételeinek magyar nyelvű összefoglalása: *Uő*: Liberalizmus és neoabszolutizmus. Alkotmánypolitika és igazgatási reform a Habsburg Birodalomban Alexander Bach minisztersége idején, 1848–1859. *Aetas* 27. (2012) 1. sz. 5–30.

³ *Zsolt K. Lengyel*: Fortschritt unter Zwang: Zur Stellung Ungarns in der Bürokratisierung der 1850er Jahre. In: *Errungenschaften. Historische und psychologische Perspektiven auf eminente Leistungen*. Hgg. Fabian Huttmacher – Roland Mayrhofer. Lengerich/Westfalen 2023. 35–46.

⁴ *Vö. Wolfgang Bruder*: Bürokratie. In: *Pipers Wörterbuch zur Politik*. Hg. Dieter Nohlen. I. Politikwissenschaft. Theorien – Methoden – Begriffe. Hgg. Dieter Nohlen – Rainer-Olaf Schultze. München–Zürich 1989, 104–107.; *Eckhard Jesse*: Staatsformenlehre. In: uo. 968–970.

⁵ Legutóbb, régebbi szakirodalommal: *Gábor Benedek*: Die Beamten in Ungarn. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. IX. Soziale Strukturen. 1/2. Von der Stände- zur Klassengesellschaft*. Hgg. Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch. Wien 2010. 1211–1243. Lásd még: *Benedek Gábor*: Ciszlajtániai tisztviselők a neoabszolutizmus-kori Magyarországon. *Aetas* 10. (1995) 4. sz. 60–70.; *Uő*: A bürokratizáció történetéhez: az 1853–54. évi definitív rendezés személyi következményei. In: *Zsombékok. Középosztály és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*. Szerk. Kővér György. Bp. 2006. 235–254.; *Pap József*: Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a kiegyezésig. Szeged 2003; *Tóth Tamás*: Lajtántúli tisztviselők a szolgabírói hivatalokban. Társadalomtörténeti vizsgálódások a neoabszolutizmuskori közigazgatásban. *Sic Itur Ad Astra* 8. (1995) 1–2. sz. 3–42.

másrészt a külhoni és a belhoni alkalmazottak részvételére összpontosít. A közhivatalnokság gyakorlatát a neoabszolutista személyzeti politika munkájával, vagyis a közigazgatás korabeli elméletével együtt szemléli ahhoz, hogy befejezésül – az osztrák–magyar dualizmusra kitekintve – a Bach-korszak Magyarország történelmébe való szerves betagozása mellett érveljen.

E fejtegetések Budapesten és Bécsben gyűjtött levéltári dokumentumokon és az említett társadalomstatisztikai forrásfeldolgozások eredményein alapulnak. A szerző a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára abszolutizmuskori levéltárának 1850-es évekbeli állagaiból a bécsi belügyminisztérium alá rendelt magyarországi politikai hatóságok és a magyarországi polgári közigazgatás teljhatalmú császári biztosának, valamint Magyarország katonai és polgári kormányzójának, majd főkormányzójának irataiból válogatott szemléletes darabokat. Az Osztrák Állami Levéltár Közigazgatási Levéltárában, illetve Házi, Udvari és Állami Levéltárában pedig a belügyminisztérium elnökségének és a Birodalmi Tanács (Reichsrat) elnöki és szervezőbizottmányi tárgyalásaiból emelt ki beszédes tételeket. A tanulmány számára e körből összegyűjtött tetemes levéltári forrásanyag a korszak roppant összméretű irathagyatékát csak részlegesen, de a közigazgatástörténet- és a politikai eszmetörténet-írás szemzőgéből legalább olyan mennyiségben fedti le, amely elegendő általánosabb következtetések levonására.⁶

Az újjászervezés igénye

A bécsi udvar Magyarország-politikája az 1849 januárjától júniusáig, 1849 júliusától 1850 decemberéig, 1851 januárjától 1853 áprilisáig, majd ezt követően 1860 októberéig tartó négy hatóságtörténeti szakaszban a Habsburg Birodalom politikai egységét volt hivatva szolgálni.⁷ Az Osztrák Császárság koronaországává visszaminősített, 179 736 négyzetkilométer területű és 7 659 151 lakosú Magyar Királyságot elválasztották a külön tartománnyá szervezett Erdélytől és Horvátország-Szlavóniától, déli részén pedig Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven külön közigazgatási egységet létesítettek. Vármegyéit öt kerületbe szervezték: Pest-Buda, Pozsony, Sopron, Kassa és Nagyvárad közigazgatási területein a polgári és – az ostromállapot 1854. májusi feloldásáig – a katonai

⁶ A szerző a szerkesztőség külön kérésére közli a tanulmány megírásakor felhasznált kiadatlan források számát: az összesen 537 különböző terjedelmű és műfajú levéltári tételből (iratból, csomóból, dobozból) 254 állásfolyamodvány és hozzávetőlegesen 55, pályázatokkal szorosabban összefüggő ügyirat.

⁷ A belső korszakoláshoz lásd *Oszkár Sasbegyi*: Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860. Graz 1979. 5–121.

tartományi kormányzat I. Ferenc József császár nevében 1860 őszéig felfüggesztette Magyarország szuverenitását.⁸

Bécs 1849 második felében – saját állítása szerint – „Magyarország szokásainak és hagyományainak lehető legkíméletesebb tiszteletben tartásával” kezdte felépíteni az „új államrend”-et.⁹ A polgári ügyek teljhatalmú császári biztosa az újonnan hozott intézkedéseket a cári Oroszország fegyveres segítségével legyőzött királyság „jólét”-ének¹⁰ biztosítékeként értelmezte. Azon ősztől a központi kormány és az alárendelt magyarországi hatóságok egyrészt arra törekedtek, hogy a birodalom magyarországi szervezésébe bevonjanak más koronaországokból származó köztisztviselőket is. Másrészt azt akarták „tényekkel megcáfolni”, hogy az „ügynevezett idegen köztisztviselők előnyben részesülnek”.¹¹

A császári állam hármasságú szervezetének élén az egyszemélyes törvényhozói hatalommal felruházott uralkodó állt, aki az 1851-ben Carl Friedrich Freiherr Kübeck von Kübau elnökletével létrehozott Birodalmi Tanácsra támaszkodott. A következő szinten tevékenykedett a központi kormányzat az egyes minisztériumokkal. Az emezeknek alárendelt harmadik pillér, a közigazgatás, Magyarországon is a politikai, a jogi és a pénzügyi ágazatból állt össze. Az uralkodó, a kormány és a közigazgatás hierarchikus viszonyrendszerében dőltek el a modernizáció elvei és megvalósítási módozatai, és zajlott a Habsburg Monarchia „újjászervezése”,¹² amelynek célja a forradalmakban felbomlott összbirodalmi egység visszaállítása és fenntartása volt. A dinasztikus eszme szolgálata a tekintélyelvű államban azonban nemcsak új, hanem az előzőekhez képest magasabb rendű struktúrák kialakítását is megkövetelte. Legkésőbb az 1851. évi szilveszteri pápens életbe lépése után a felfüggesztett alkotmány helyébe – az 1860-as októberi diploma kibocsátásáig – a köztisztviselői kar szabályzatrendszere került.¹³

⁸ Zsolt K. Lengyel: Österreichischer Neoabsolutismus in Ungarn. Grundlinien, Probleme und Perspektiven der historischen Forschung über die Bach-Ära. Südost-Forschungen 56. (1997) 213–278., itt 217–220. A népességhez és területhez lásd Deák, Á.: From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise i. m. 592, 604.; Waltraud Heindl: Bürokratie und Verwaltung im österreichischen Neoabsolutismus. Österreichische Osthefte 22. (1980) 231–265., itt 251. A kerületi beosztáshoz 43 vármegyével és 243 járással lásd Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmuskori levéltár. Bp. 1965. 321–339. A járások száma: Benedek G.: Ciszlajtániai tisztviselők i. m. 63.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv [Osztrák Állami Levéltár] (a továbbiakban: ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv [Általános Közigazgatási Levéltár], Ministerium des Innern, Präsidium/Varia (a továbbiakban: AVA MI Präs.) 4, 236. doboz, 1849: 4022. Alexander Bach (?) aláíratlan jelentés-fogalmazványa Karl Geringer Freiherr von Oedenberg teljhatalmú császári polgári biztos 1849. jún. 2-i kinevezési irataiban. Bécs, 1849. jún. 4. A tanulmányban idézett eredeti német nyelvű szövegeket a szerző fordította magyarra.

¹⁰ ÖStA AVA MI Präs. 4, 236. d., 1850: 623. Geringer jelentése Bachhoz. Pest, 1850. jan. 28.

¹¹ Uo.

¹² Karl Freiherr von Czoernig: Oesterreich's Neugestaltung 1848–1858. Stuttgart–Augsburg 1858.

¹³ Harm-Hinrich Brandt: Verwaltung als Verfassung – Verwaltung und Verfassung? Zum historischen Ort des „Neoabsolutismus” in der Geschichte Österreichs. In: Der österreichische Neoabsolutismus

A neobszolutizmus korszerűsítési igényét a bécsi udvar szemszögéből a földesúri patrimoniális rendszer felszámolása indokolta. Már 1848 előtt megkezdődött a „tér államosítása”.¹⁴ 1849 után a tovább működő, illetve újonnan megalakult közigazgatási hivatalokat összekötő szereppel látták el a birodalom vezetése, valamint a társadalom, az előljáróságok és az alattvalók között. Ez a feladat a hivatalok elszaporodásához vezetett. A kezdeti bürokratizáció sajátos kihívása abban rejlett, hogy az 1848-as alkotmányos viták óta az újjászervezés nemes célja összefonódott a „nemzeti egyenjogúsítás”-sal, amelyhez a német elem erősítésének igénye társult.¹⁵ Ebből a kettős államszervezési alapelvből kellett volna kivirágoznia a dinasztikus birodalmi patriotizmusnak. Ám alig egy évvel később, nagyjából akkor, amikor Bachot 1849. július végén kinevezték belügyminiszterré, ennek első eleme vita tárgyává vált a bécsi kormányban. Megoszlottak a vélemények arról az eredeti feltételezésről, hogy a nemzetiségi elhatárolások a közigazgatásban a birodalmi egység javát szolgálnák.¹⁶ 1850-ben egy jellemző közigazgatási intézkedés arra kötelezte a magyarországi politikai hatóságokat, hogy a belső és külső szolgálatban is a német nyelvet használják. Ugyanakkor a közigazgatási területeket – a fenti okból – nem hivatalosan magyar, német vagy szláv, illetve egyes többségi arányok szerint kezdték nyilvántartani és kezelni. Így Pest-Buda és Nagyvárad magyar, Kassa és Pozsony német–szláv, Sopron német–magyar kerületnek számított.¹⁷

als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff. Hg. Harm-Hinrich Brandt. Wien–Köln–Weimar 2014. 11–34.; *Waltraud Heindl*: Verfassung als Verwaltung – das neoabsolutistische Experiment. In: Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867. Hgg. Dušan Kováč – Arnold Suppan – Emilia Hrabovec. Bratislava 2001. 23–35.; *Seiderer, G.*: Oesterreichs Neugestaltung i. m. 137–252.

¹⁴ *Josef Löffler*: Grundherrschaftliche Verwaltung, Staat und Raum in den böhmischen und österreichischen Ländern der Habsburgermonarchie vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis 1848. Zeitschrift für Verwaltungsgeschichte 2. (2017) 112–139., itt 128. Vö. *Waltraud Heindl*: Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich I. 1780 bis 1848. 2. Auflage. Wien–Köln–Graz 2013; *Uő*: Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich II. 1848 bis 1914. Wien 2013.

¹⁵ *Deák Ágnes*: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860. Bp. 2000. 51–224.; *Andreas Gottsmann*: Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg. Die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage. Wien 1995; *Zsolt K. Lengyel*: Neoabsolutismus-Probleme. Verwaltungsgeschichtliche Aspekte zum Fall Ungarn. Levéltári Közlemények 70. (1999) 79–105., itt 84–92.; *Gerald Stourzh*: Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918. Wien 1985. 17–52.

¹⁶ *Deák Ágnes*: Közigazgatási határok és nemzetiségpolitika Magyarországon az 1850-es években. Századok 155. (2021) 1055–1075., itt 1055–1057.

¹⁷ A nemzetiségi arányokhoz a vármegyékben és a járásokban, valamint az öt kerületben lásd *Deák Á.*: Közigazgatási határok i. m. 1060., 1070–1074.; *Uő*: From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise i. m. 592–593. A szolgálati nyelv szabályozásához lásd *Lengyel, Zs. K.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 218.; *Uő*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 101–102.

Ferenc József 1849 júniusában Bach belügyminiszter javaslatára Karl Geringer Freiherr von Oedenberg bárót nevezte ki a magyarországi polgári közigazgatás teljhatalmú császári biztosává.¹⁸ E személyi döntéssel kapcsolatos iratgyűjteményben található egy vélhetően Bach asztaláról, illetve irodájából származó, aláíratlan, terjedelmes jelentéstöredék Magyarország „közigazgatási átszervezésének” feladatáról. A névtelen szerző szükségesnek tartotta „részletesen meghatározni azt az új helyzetet, amelyet Magyarországnak, mint az osztrák monarchia koronaországának a jelen év március 4-i birodalmi alkotmány következtében az egész államhoz képest el kell foglalnia” annak érdekében, hogy megvalósuljon „Ausztria állami egységének nagy elve, ellentétben azzal a Magyarországon eddig szinte általános törekvéssel, hogy az egész monarchiával való szövetsége meglazuljon”. Ugyanígy fontos, folytatódott a gondolatmenet, hogy az „újra meghódítandó ország” berendezésekor „minden néptörzs egyenjogúsítása ne veszélyeztesse Ausztria egységét, és ne legyen jelentős hátrányára a közigazgatásnak”. A Magyarország belügyeibe való feltétlen beavatkozást a rendiség népképviselői rendszerrel való, a „Kossuth-féle önkényuralomnak” kedvező felváltása tette szükségessé. Magyarország – hangolódott a szöveg Bach azon év tavaszán megfogalmazott jogeljátszási elméletére¹⁹ – a „lázadással” maga „semmisítette meg” saját történelmi jogát: „A szabad államnak nyilvánított és kormányzó-elnök néven egy trónbitorló által terrorizált országot meg kell hódítani törvényes uralkodójának, és a győztes törvénye a győztes joga.”²⁰

1849 októberében a Habsburg Birodalom politikai hivatalai a „magas államigazgatást [...] szigorúan törvényes és hatékony” tisztviselőkkel szándékozták betölteni.²¹ 1851 nyarán Bach belügyminiszter Geringer polgári biztos figyelmébe ajánlotta a kormány „jóindulatú tendenciái”-t, amelyeket a köztisztviselői karnak

¹⁸ *Gerhard Seewann*: Geringer, Karl Gabriel Freiherr von Oedenberg. In: *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas II.* Hgg. Mathias Bernath – Felix von Schroeder. Red. Gerda Bartl. München 1976. 36–38.

¹⁹ A minisztertanács ülésének jegyzőkönyve. Bécs, 1849. máj. 26. In: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Abteilung II/1. Das Ministerium Schwarzenberg.* 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850. Bearbeitet und eingeleitet Thomas Kletečka. Wien 2002. 335–339., itt 336.

²⁰ ÖStA AVA MI Präs. 4, 236. d., 1849: 4022. Alexander Bach (?) aláíratlan jelentésfogalmazványa Karl Geringer Freiherr von Oedenberg magyarországi teljhatalmú császári polgári biztos 1849. jún. 2-i kinevezési iratai között. Bécs, 1849. jún. 4. A „das Gesetz des Siegers ist sein Recht” („a győztes törvénye a győztes joga”) tévelt idézi az illető minisztertanács jegyzőkönyv kiadása is, de lelőhelyeként egy olyan iratra hivatkozik, amelyet a kötet nem közöl. – *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Abteilung II/1 i. m. 337., 9. jegyz.; vö. uo. 361., 7. jegyz.*

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), D 55 Absolutizmuskori levéltár (1820–1870), Der bevollmächtigte kaiserliche Kommissär für die Zivilangelegenheiten in Ungarn Karl Geringer Freiherr von Oedenberg, ab 1851: K. k. Statthaltereien für Ungarn, Allgemeine Akten 1849–1853 (a továbbiakban: D 55), 523. csomó, 1849: in 6059. A politikai hivatal átirata a járási hivatalnak. Neuhorowitz, 1849. okt. 24.

a lakosság tudomására kellett hoznia.²² 1853-ban, a magyarországi neoabszolutizmus – felső vezetői szinten – véglegesnek gondolt szakaszának, a *definitivum*-nak a kezdetén Magyarország katonai és polgári kormányzója, 1856-tól főkormányzója, az uralkodó nagybátyja,²³ Albrecht főherceg kifejező szavakba öntötte az államhatalom elvárását. A – magyarországi szemszögből – Lajtán túli koronaországokból a királyság igazságszolgáltatásába kinevezendő köztisztviselőknek szóló utasításában kiemelte a „kormány azon törekvését”, hogy Magyarországon „feddhetetlen, az ország szellemi és anyagi jólétének emelésére alkalmas és a korábbi állapotok méltánytalanságát ellensúlyozó közigazgatást” hozzon létre, amely meggyőzi „az elfogulatlanokat az új intézmények előnyeiről”.²⁴ Ekképp a közigazgatás Magyarországon a maga átszabályozott mindennapjaiban kétszeres kihívás elé nézett: egyfelől normákhoz kötötten kellett működnie, hogy a „jogállamiság”²⁵ meglétét bizonyítsa, másfelől a lakosság érdeklődését és – még inkább – helyeslését kellett felkeltenie a császárság önlegitimációja iránt.²⁶

Indítékok és folyamatok a bürokratizációban

A magyarországi közigazgatás-politika beosztott főszereplőire a korabeli népnyelv a Bach-huszár²⁷ gúnynévet aggatta. A mai szakmai köztudat és szélesebb közvélemény rendszerint azokat a köztisztviselőket nevezi így, akiket az 1850-es években a Habsburg Monarchia más koronaországaiból rendelték Magyarországra. A gyűjtőfogalom létrejöttét a bécsi belügyminisztérium idézte elő azon szolgálati egyenruha megtervezésével, amelynek elemeiben a magyar huszáregyenruhát mintázta. A felettesek azonban nem írták elő minden közigazgatási ág és rendfokozat, és még kevésbé egy bizonyos nemzetiség számára. Ha viselték, akkor – mint alább kiderül – azok a magyar köztisztviselők is Bach-huszárok voltak.²⁸

²² ÖStA AVA MI Präs. 4, 237. d., 1851: 3986. Bach leiratfogalmazványa Geringerhez. Bécs, 1851. aug. 3.

²³ Magyarországi tevékenységéhez lásd *Matthias Stickler*: Erzherzog Albrecht von Österreich. Selbstverständnis und Politik eines konservativen Habsburgers im Zeitalter Kaiser Franz Josephs. Husum 1997. 137–172.

²⁴ MNL OL D 46 Abszolutizmus-kori levéltár (1820–1870), K. k. Militär- und Civil-Gouvernement für Ungarn, ab 1. September 1856: K. k. General-Gouvernement des Königreichs Ungarn, Zivilsektion 1851–1860 (a továbbiakban: D 46), 111. doboz, 1853: 22929/8399. Albrecht főherceg utasítása a más koronaországokból Magyarországra kinevezett igazságügyi tisztviselőknek. Buda, 1853. nov. 27.

²⁵ *Heindl, W.*: Bürokratie und Verwaltung i. m. 234.; *Uő*: Verfassung als Verwaltung i. m. 26.

²⁶ *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 79–92.

²⁷ A Bach-korszak adomáiban. Összegyűjté egy Bach-huszár. Pest 1869.

²⁸ *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 93. Az 1850-es évek magyarországi közhivatalnoki egyenruháinak tervezetéhez lásd ÖStA AVA MI Präs. 4, 236. d., ad 1850: 6863. „Figurinen zur Beamten-Uniformierung in Ungarn”. Színes mintalapokat közöl *Zsolt K. Lengyel*: Von der Porta Speciosa in

Néhány héttel a magyar hadsereg 1849. augusztus 13-i világoi fegyverletétele után elkészültek az első osztrák „pályázati kiírások” (*Konkursausschreibung*), azaz versenyeztetési eljárásban terjesztett álláshirdetések a legyőzött ország közigazgatási személyzete számára. Az 1849. szeptember 29-én kelt 7239. számú belügyminiszteri rendelet azzal a „felhívás”-sal fordult „Ausztia koronaországainak politikai köztisztviselőihez”, hogy „jelentkezzenek közszolgálatra a Magyar Királyságban újonnan létesített hivatalnoki állásokban”.²⁹ Az 1849–1851-es évek irataiban jelentékeny arányban fordulnak elő olyan köztisztviselők Ausztia több koronaországából, akik Magyarországon kerestek állást magasabb és középszintű beosztásokban, leginkább a politikai közigazgatásban, de ismételten a pénzügyiben és a jogiban is.³⁰ A származási területek sorában a legnagyobb gyakorisággal Csehország és Galícia, majd Szilézia és Morvaország, ritkábban Bukovina, a Lombard-Velencei Királyság, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, végül az Enns alatti Ausztia és Alsó-Ausztia szerepel. 1850-ben feltűnően gyakran terjesztettek fel Csehország és Galícia tartományfőnökei alkalmazási kérelmeket.³¹

A belügyminisztérium a kérelmeket hivatali úton továbbította Geringer bárónak, rendszerint csatolva a kérelmező koronaországában illetékes hatóság ajánlását.³² Alkalmanként a bécsi igazságügyi miniszter átírt a budai polgári biztosnak.³³ Bach az álláspályázatok elbírálását Geringerre bízta néha azzal a kiegészítéssel, hogy a jelölt „különösen megfontolásra érdemes”.³⁴ A biztost gyakran arra utasította, hogy ellenőrizze, a pályázó rendelkezik-e a „megfelelő képesítéssel”?³⁵ A feladókat többször felszólították, hogy kérelmüket az előírt módon, azaz ne a belügyminisztérium, hanem az adott koronaországban felettes hatóság, lehetőleg a helytartóság

Gran zur Wölfin von Klausenburg. Eine thematische Geschichte des Ungarischen Instituts München 1962–2002. Ungarn-Jahrbuch 26. (2022–2003) 301–340., itt 327.

²⁹ MNL OL D 55, 522. cs., 1849: 2093. Stephan Bóvik állásfolyamodványa járási hivatalhoz. Tarvis, 1849. nov. 1.

³⁰ MNL OL D 2 Abszolutizmus-kori levéltár (1820–1870), Akten „Ungarn” und „Woiwodina” 1848–1860 (a továbbiakban: D 2), 1–2. doboz, III. A. 2. (1849–1851). A feldolgozott állásfolyamodványok száma: 75. A felső szintű fogalmazási karban (Konzeptsfach) szolgabírák, segédek és tollnokok (Stuhlrichter, Adjuncten, Actuare), a közép szintűben (Kanzleifach) írnokok (Kanzellisten vagy Manipulationsbeamten) szolgáltak. – *Benedek G.*: Cislajtániai tisztviselők i. m. 60–61.; *Tóth T.*: Lajtántúli tisztviselők i. m. 7.

³¹ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2. (1850–1851); D 46, 10–39. d. (1853); D 55, 521–523. cs. (1849–1850). E tanulmány a tágabb tartalmi jelentésben használt, illetve nem idézett levéltári forrásokat az egyes iratok felsorolása nélkül adja meg.

³² Pl. Galíciából érkezett anyag: MNL OL D 55, 523. cs., 1849: 4664. Bach leirata Geringerhez. Bécs, 1849. nov. 12. Vö. uo. D 2, 2. d., III. A. 2. (1850–1851)

³³ MNL OL D 55, 523. cs., 1849: 4662. Anton von Schmerling leirata Geringerhez. Bécs, 1849. nov. 14.

³⁴ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 26307/2776 (nov. 30./dec. 1.). Vö. uo. 1851: 16454/1409 (júl. 16./21.).

³⁵ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 26212/2769 (nov. 29.).

útján nyújtsák be. 1851 őszén Albrecht főherceg vezetésével az egyidejűleg feloszlott császári biztosság helyébe lépett Budán az új legfelső magyarországi hatóság, a Magyarországi cs. kir. Katonai és Polgári Kormányzóság, amely 1856. szeptember 1-től a Magyarországi cs. kir. Főkormányzóság nevet viselte.³⁶ A pályázatok ügykezelése azonban nem módosult. Hivatali úton sor kerülhetett a politikai közgazgatásból a jogiba való áthelyezésekre is.³⁷

A jelen tanulmány számára feldolgozott levéltári forrásokból kiemelt 254 álláspályázat zömét a kívánt szolgálati helyek szerint állították össze. A csehországi jelöltek Magyarország „szláv tartományaiban”³⁸ kérték elhelyezésüket, vagy a belügyminisztérium „Szlovákiába”³⁹ jelölte őket. Mások ugyanonnan Sopron vármegyébe jelentkeztek, míg galíciaiak Észak-Magyarországra vagy Észak-Erdélybe, illetve egy Galíciával szomszédos területre, morvaországiak pedig Magyarország német vagy szláv részébe. Összességében Pozsony és Kassa kerület szláv vármegyéi vezették a kívánságjegyzékeket, őket követték Sopron nagyrészt németek lakta vármegyéi.⁴⁰ Volt, hogy a jelentkező pusztán „lehetőleg Magyarország koronaországra” remélte a maga áthelyezését.⁴¹ Mások egyszerre több koronaországba jelentkeztek, például Csehországból Magyarországra vagy Galíciába, illetve Magyarországra vagy Erdélybe, Morvaországból Magyarországra, Horvátországba vagy Erdélybe, a csehországi Ober-Domaslowitz (Horní Domaslavice) településről Morvaországba, Sziléziába, Galíciába vagy Magyarországra. Megint más pályázók a koronaország és a közigazgatási ágazat pontosítása nélkül jelentkeztek, és felsoroltak több óhajt.⁴²

Az állások keresése és betöltése egy általános, a Habsburg Monarchia koronaországainak határai fölött zajló munkaerőmozgásra utal. A szolgálatra jelentkezők mobilitását a tartományok kormányai – például Krakkóban és Nagyszébenben – kölcsönös egyeztetéssel ösztönözték.⁴³ Az 1853/1854-es áthelyezéseknél kimutatható a Magyarországról más birodalmi területre mutató irány is.⁴⁴ Nem ritkán maguk az érintettek kérték, hogy munkahelyüket helyezhessék át az egyik koronaországból Magyarországra, időnként az egyik közigazgatási ágazatból

³⁶ Lengyel, Zs. K.: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 219.

³⁷ MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2. (1852–1853); D 46, 118. d. (1853).

³⁸ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 7835/621 (ápr. 8./18.); 18552/1522 (aug. 18./28.).

³⁹ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 3323/397 (febr. 8./16., rubrum).

⁴⁰ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2. (1850–1851); D 55, 521. cs. (1850).

⁴¹ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 17920/1464 (aug. 20.). Előzetes irat: uo. 6982/568 (ápr. 6.). Idézet utóbbiból (rubrum).

⁴² MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2. (1850–1851).

⁴³ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2. (1850); D 46, 111. d. (1853).

⁴⁴ MNL OL D 46, 126. d., ad 1853: 1034/196. „Verzeichnis derjenigen im Ofner Verwaltungs Gebieth bisher in Verwendung gestandener Individuen, welche zur Übersetzung in ein anderes Kronland in Antrag gebracht werden”. Lásd még uo. 118–119. d. (1853–1854).

a másikba.⁴⁵ 1854-ben gróf Joseph Zamoyski, a bécsújhelyi járási hivatal gyakor-noka és a jogtudományok doktora a budai helytartósági osztályra kívánt kerülni, arra hivatkozva, hogy szülei Magyarországon élnek és jómódúak. Képességei közül kiemelte magyar nyelvtudását.⁴⁶

A megélhetési problémákra célzó álláspályázatok vegyítették a szociális indítékot a pénzügyivel: általában magasabb presztizsű, biztosabb és jövedelmezőbb munkahely elnyerésének és a társadalmi felemelkedés reményén alapultak. Előfordult, hogy magánbirtokosok Enns alatti Ausztriából és Sziléziából a – vélhetően anyagi-társadalmi szempontból vonzóbbnak vélt – magyarországi közszolgálatba óhajtottak kerülni.⁴⁷ Visszatérőkről is van adat, például egy korábban Magyarországon szolgáló községi orvosról, aki „hazafias érzelmei miatt a mozgalmak kitörésekor kénytelen volt elhagyni Magyarországot”, és 1849-ben valamelyik szláv országrészben szerette volna folytatni pályafutását.⁴⁸ 1849-től 1855-ig leszerelt vagy munkaképtelenné vált katonák nagy számban reméltek bejutni a magyarországi polgári közigazgatásba. Voltak, akik valóra is váltották ezt az anyagi szükségletből fakadó kívánságukat.⁴⁹

A szakmai-nyelvi és a politikai alkalmasság követelménye a közigazgatási szolgálatban

Az osztrák császári állam közigazgatási szolgálatába való felvételt a szakmai-nyelvi és politikai szempontú követelményrendszer szabályozta, amely a neoabszolutista évtizedben, ha nem is mindig egyenletesen, de végig érvényben maradt. Az alkalmasság megállapításához szükség volt államtudományi-jogi képesítésre és magyar honismeretekre, valamint arra, hogy a hivatalvárományos bírja a kijelölt közigazgatási körzetben használatos nyelvet vagy nyelveket. A Geringer polgári biztos irodájának iratanyagában hátrahagyott személyzeti dokumentumok egyik kötege olyan nyilvántartási lapokból áll, amelyeken az álláskérelmek alapján a következő rovatokat kellett kitölteni: kereszt- és vezetéknev, jellem, életkor, vallás, születési hely és ország, nyelvismertek, családi állapot, tanulmányok és egyéb ismeretek, képességek, erkölcsi és politikai magatartás. Feljegyezték a kívánt állást és a pályázat feldolgozásának

⁴⁵ MNL OL D 46, 118–119. d. (1853–1854).

⁴⁶ MNL OL D 46, 119. d., 1854: 10266/2082. Zamoyski áthelyezési folyamódványa Albrecht főherceghez. Bécsújhely, 1854. máj. 29.

⁴⁷ MNL OL D 2, 2–3. d., III. A. 2. (1850–1853); D 55, 521–523. cs. (1849–1850).

⁴⁸ MNL OL D 55, 523. cs., 1849: ad 4450. A járási hivatal „kompetenciatáblázata”. Marburg, 1849. okt. 27.

⁴⁹ MNL OL D 2, 1–3. d., III. A. 2. (1849–1850, 1853). Lásd még a 102. jegyz.

az állapotát is. Az előjárók – vélhetően a nemzeti egyenjogúság elvének fent említett ellentmondásossága miatt – 1849–1850-ben nem kérdeztek rá a pályázók nemzetiségére.⁵⁰ Viszont mindig ellenőrizték a szakmai felkészültséget, a kiválasztandó helyszínen hasznosítható állam- és jogtudományi tanulmányokat, valamint a nyelvismereteket. A belügyminisztérium vagy Geringer már 1849-ben visszautasította azokat a morvaországi és galíciai álláspályázatokat, amelyek e tekintetben alacsony képzettségről tanúskodtak.⁵¹

A könyvomatosan sokszorosított álláspályázatok gyakran tartalmazták azt a megjegyzést, hogy „az egyes pályázók besorolása során figyelembe vették az illetők kívánságait és nyelvtudását”.⁵² Ezek a korai adatok elterjedt két- és többnyelvűsége vallanak – német–szláv túlsúllyal, valamint a francia, az olasz és a román nyelv társszerepével. A magyar nyelv viszont rendkívül ritkán, jobbra egyáltalán nem fordult elő.⁵³ Az 1850-es években e nyelvi képességszerkezet mellett a pályázók egyenlőtlen iskolai végzettsége is jellemző maradt.⁵⁴

A pályázók képességeiknek megfelelő állást rendszerint Magyarország német vagy szláv településrészein kerestek. A lehetséges munkaterületeket feltüntették mind a fogalmazási, mind az irodai hivatalnokok csoportjában. Az utóbbiak, az alacsonyabb beosztásúak voltak többségben. Feltűnően sokan két- vagy többnyelvűnek nyilvánították magukat, amint erre például a következő iktatási bejegyzések utalnak: „a Magyarországon szokásos négy nemzeti nyelv”, „állítólag képes beszélni és írni a Magyarországon használatos nyelveken”, „állítólag több szláv nyelvjárást” ismer, a német/szláv nyelvet bírja „minden nyelvjárázásában”.⁵⁵ A városi hivatalokhoz benyújtott álláspályázatokban a következő nyelvpárosítások fordultak elő: német/magyar/szlovák/némi „oláh”, német/magyar/latin/némi francia, német/olasz/némi francia, német/magyar/„oláh”/szlovák/szerb.⁵⁶ A kormánybiztosi és a járási állásoknál, amelyek iránt szintén német vagy szláv vidékeken mutatkozott komoly kereslet, részben hasonló nyelvi csoportosítások

⁵⁰ MNL OL D 2, 1. d., III. A. 2. (1849); D 55, 521–523. cs. (1849–1850); ÖStA AVA MI Präs. 4, 236. d. (1849, 1851).

⁵¹ MNL OL D 2, 1. d., III. A. 2., 1849: 27110/2379 (szept. 6./nov. 28.), 27342/935 (dec. 21./25.), 27675/990 (dec. 28./30.). A korabeli állami hivatalviselés szakmai követelményeihez részletesen lásd *Benedek Gábor*: Képesítési előírások a magyar közigazgatásban a 19. század második felében. In: *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*. Szerk. Krausz Tamás – Szvák Gyula. Bp. 2003. 36–41.; *Benedek, G.*: Die Beamten in Ungarn i. m. 1211–1217.; *Tóth T.*: Lajtántúli tisztviselők i. m. 16–20.

⁵² MNL OL D 55, 521. cs., 1850: 3994. Geringer levélfogalmazványa Heinrich Graf Attems, Cseh Ede, Stephan Freiherr von Hauer, Friedrich Swieczny kerületi biztosokhoz. [Buda], 1850. márc. 8.

⁵³ MNL OL D 55, 521. cs. (1850).

⁵⁴ *Benedek G.*: Ciszlajtániai tisztviselők i. m. 64–65.; *Tóth T.*: Lajtántúli tisztviselők i. m. 33–35.

⁵⁵ MNL OL D 55, 521. cs., 1850: 5699 (márc. 31.), 10583 (jún. 12.).

⁵⁶ Könyvomatú állásfolyamodványokkal: MNL OL D 55, 521. cs., 1850: 5021 (márc. 21.).

alakultak ki: cseh/szlovák, „beszél és ír szlávul”, német/magyar/„oláh”, német/cseh/lengyel/szlovák/ruthén, német/cseh, német/cseh/lengyel.⁵⁷

Geringer báró polgári biztossága az álláspályázatokat nyelvi és területi szempontok szerint kezelte, amint példaszerűen kitetszik a pest-budai és a nagyváradi, illetve a kassai kerület személyzeti irataiból: az előbbi kettőben többségében magyarnyelvűség, az utóbbiban szláv alapú többnyelvűség állapítható meg.⁵⁸ A véglegesített közigazgatási rendszer idejéből ellenpéldák is ismertek: osztrákok, illetve nem magyarok, akik a nagyváradi helytartósági osztályon, vagyis egy magyar közigazgatási területen szolgáltak.⁵⁹ Köztük volt a Nagyszebenben született Franz Leonhard Müller Freiherr von Reichenstein helytartósági tanácsos, a bécsi belügyminisztérium 1854-ben Nagyváradra áthelyezett udvari tanácsosa.⁶⁰

Az elemzett levéltári források közül számos darab tájékoztat olyan esetekről, amelyekben a szakmai szempont és a közölt nyelvismeretek messzemenő figyelembevételével dönt el, hogy melyik térségben vetik be a pályázót.⁶¹ 1849 októberében az Adriai-tenger északi részén fekvő Tengermellék koronaország helytartója Bach belügyminiszternek kifejezetten csak Magyarország egyik szláv kerületébe ajánlott egy magyarul nem tudó személyt.⁶² Bach kezdettől fogva e nyelvi alapú kiválasztásra utasította Geringert.⁶³ Nem csak magyarországi nyelvi viszonyokhoz illő kérelem esetén a birodalom más helyszíneit is fontolóra vette.⁶⁴

A politikai megbízhatóság, vagyis a császár iránti hűség a szakmai-nyelvi megítéléssel azonos jelentőséggel bírt a pályázatok elbírálása során. Ez az alkalmassági elem a „pártatlanság”⁶⁵ tulajdonságát is magában foglalta. A toborzási

⁵⁷ MNL OL D 55, 521. cs., 1850: 4970 (márc. 21.).

⁵⁸ Német/lengyel/rutén/moldáv, német/cseh, német/cseh/lengyel/rutén mint „született rutén”, német/szláv „szlovák” nyelvjárásban: MNL OL D 55, 521. cs., 1850: 9192 (d. n.).

⁵⁹ MNL OL D 46, 118–119. d. (1853–1854).

⁶⁰ Müller von Reichenstein, Franz Freiherr. – *Franz Adlgasser*: Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1838–1918. Konstituierender Reichstag 1848–1849. Reichsrat 1861–1918. Ein biographisches Lexikon I–II. Wien 2014. II. 822–823. A kelet-csehországi Leitomischl (Litomyšl) városból származó, Prágában jogot tanult August Grünner a nagyváradi helytartósági osztály fogalmazási karába kérte felvételét, Reichenstein ajánlásával. – MNL OL D 46, 118. d., 1853: 18204/6624 ad 18621/6790. További példa bizonyos Dr. Pozzi tollnok, aki alsó-ausztriai helytartósági gyakornoksága után (Uo. 18621/6790) Nagyváradon tett hivatali esküt. – Uo. 1853: 4299/889 in 1855: 1923. Gróf Zichy Hermann jelentése a kormányzósághoz. Nagyvárad, 1855. márc. 31.

⁶¹ MNL OL D 2, 1–2. d., III. A. 2. (1849–1851); D 55, 523. cs. (1849). A feldolgozott álláspályázatok és kapcsolódó ügyiratok száma: 103.

⁶² Josef Gariupot Laibachból: MNL OL D 55, 523. cs., 1849: ad 22707 (másolat). Franz Graf Gyulai jelentése Bachhoz. Triest, 1849. okt. 24. Az illető képesítési táblázata: uo. 1849: ad 3700. Triest, 1849. okt. 9.

⁶³ MNL OL D 55, 523. cs., 1849: 3117. Bach leirata Geringerhez. Bécs, 1849. okt. 25.

⁶⁴ MNL OL D 2, 1. d., III. A. 2., in 1849: 22487/310 (okt. 26.). Ludwig Paduan kérelme Bachhoz. [H. n.] 1849. nov. 14. (rubrum).

⁶⁵ ÖStA AVA MI Präs. 4, 237. d., 1851: 3483. Bach előterjesztése (fogalmazvány). Bécs, 1851. júl. 24.; MNL OL O 142 Abszolutizmus-kori bírósági levéltárak (1849–1861). K. k. Justizministerium, Akten

intézkedések 1849-es kezdetétől megvizsgálták a jelentkezők „megbízhatóságát, üzleti jártasságát és eszmei feddhetetlenségét” is.⁶⁶ Megtörtént, hogy egyeseket eltávolítottak hivatali tisztségükből – de lehetőség volt a „magyar forradalmi időben kompromittálódott”⁶⁷ személyek újbóli kinevezésére is. Tehát egy köztisztviselői állás odaítéléséért sor kerülhetett politikai rehabilitációra is. Miután 1853-ban újrafogalmazták a magyarországi helytartósági osztályok hivatalainak és a vármegyei hatóságok álláshirdetéseit, az 1848–1849-es tartózkodási helyek és tevékenységek bizonyítási kötelezettsége változatlanul fontos elvárás maradt.⁶⁸ Akadtak olyanok is, akik pályázataikban azzal büszkélkedtek, hogy annak idején az „igaz ügyet” szolgálták.⁶⁹ A kormányzóság 1853–1854-ben a korábbi helytartóság állandó orvosi bizottságának tagjait, akiket még Geringer báró javaslatára a belügyminisztérium jelölt ki, a rendőrséggel ellenőriztette.⁷⁰ 1854 tavaszán a magyarországi kerületek orvostanácsosi állásainak betöltésére összeállított névtáblázatok egyik rovata az „1848–1849. évi magatartás” címet viselte.⁷¹ Egy katona foglalkoztatását, illetve újraalkalmazását vagy polgári szolgálatba való áthelyezését megkönnyítette, ha 1848–1849-ben „a német parancsot használta a csapatoknál”, vagy ha visszautasította a magyar katonai szerv kitüntetését.⁷² Bach belügyminiszter hivatali idejének vége felé – uralkodói jóváhagyással – elutasított egy továbbfoglalkoztatási kérelmet, mégpedig az illető 1848–1849-es viselkedésére, valamint elegendő más, „teljesen kifogástalan és megbízható

„Ungarn” (a továbbiakban: O 142) 5. doboz, III., 1859: 14041. Gróf Nádasdy Ferenc igazságügyi miniszter levele Ferenc József császárhoz. Bécs, 1859. okt. 16.

⁶⁶ MNL OL D 55, 523. cs., 1849: 6015. A politikai hivatal átirata a járási hivatalhoz. Steinitz, 1849. okt. 29.

⁶⁷ Mint Pétery Máttyás, 1848–1849-ben a Honvédelmi Minisztérium tanácsosa, majd osztályvezetője. – *F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Bp. 1987. 583.; Bona Gábor annyit közöl róla, hogy a szabadságharc után hadbírótság elé állították, de 1851-ben felmentették. – *Bona Gábor: Tábornokek és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. átdolg., jav. kiad. Bp. 2000. 570. A levéltári források viszont az évtized elején ideiglenes adószedőként említik, amely állásból 1853-ban elbocsátották. Alkalmazását 1850-ben Geringer báró biztossága idején engedélyezte a kultusz- és a belügyminisztérium, tekintettel arra, hogy 1848 júliusában, állami szolgálatának kezdetén, a magyar kormány még lojális volt a bécsi udvarhoz. – MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2., 1853 (szám nélkül). A pénzügyminisztérium átirata a belügyminisztériumhoz. Bécs, 1853. szept. 23. Előző irat: uo. 2. d., 1850: 21856/2274 (okt. 2./7.).

⁶⁸ MNL OL D 46, 123. d., 1853: 9142/2883. Gróf Zichy Hermann jelentése Albrecht főherceghez. Nagyvárad, 1853. máj. 19.

⁶⁹ MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2., 1853: 7192/191 (1852. nov. 9./1853. márc. 9.).

⁷⁰ MNL OL D 46, 127. d., 1854: 181 ad 2814/548. Geringer jelentése Bachhoz. Buda, 1851. dec. 18. További példák: uo. 1854: 18885/3517 ad 2814/548.

⁷¹ MNL OL D 46, 127. d., 1854: 6077 ad 2814/548. „Vorschlagstabelle für die Medicinal-Rathsstellen in Ungarn”. Buda, 1854. máj.

⁷² MNL OL D 2, 29. d., III. B. 1., 1853: 25951/1824 (szept. 29./okt. 6.). Jacob von Parrot jelentése Bachhoz. Buda, 1853. szept. 29.

pályázó”-ra hivatkozva.⁷³ A jogi és pénzügyi közigazgatás illetékesei is ragaszkodtak a politikai megítélés szempontjához.⁷⁴

Az uralkodó iránti hűséget azonban nemcsak magyar hivatalviselőktől vártak el. Az 1850-es években alaposan szemügyre vették a nem magyar álláskeresők politikai világnézetét is.⁷⁵ Ebben a körben megesett az is, hogy a politikai szempontot alárendelték a szakmainak. Például 1854-ben Carl Stiffrről, a debreceni főügyészesség irodistájáról feljegyezték, hogy kiváló képességekkel rendelkezett. Ezért „tekintettel a forradalomban való csekély részvételére” elnőző bánásmóddal „számolhatott”.⁷⁶

Külhoniak és belhoniak a császári állam magyarországi szolgálatában

A személyzeti politika a végleges rendezés éveiben minden ágazatában és szintjén fokozta erőfeszítéseit. Albrecht főherceg kiemelt figyelmet fordított az igazságszolgáltatásra, amint ezt a más koronaországokból Magyarországra rendelt igazságügyi tisztviselőknél szóló – fentebb idézett – utasítása, az 1853. november 27-én Budán, „az új törvények és az új eljárási formák gyakorlati bevezetésében való segédkezés és közreműködés” tárgyában kelt útmutatója tanúsítja.⁷⁷ Három hónappal korábban a Birodalmi Tanács megvitatta az igazságügyi minisztériumban kezdeményezett, a pénzügyminisztériumban támogatott, végül a császár 1853. augusztus 25-i legfelsőbb határozatával szentesített azon tervet, hogy a német–osztrák koronaországokból „igazságügyi közhivatalnokokat” rendeljenek ki az eperjesi, pesti, soproni és debreceni „ideiglenes” kerületi bírósághoz, „az új törvények alkalmazásában való segédkezés és oktatás céljából”.⁷⁸ Magyarország katonai és polgári kormányzója és a Birodalmi Tanács egyetértett abban, hogy a császári állam általános boldogító szándékának a Magyarországra kiterjesztendő osztrák jogszabályok révén a társadalomra is hatnia kellett. „A nagy tömeg,

⁷³ MNL OL D 2, 29. d., III. B. 1., 1858: 6930/45 (márc. 15./16.). Bach előterjesztése Ferenc József császárhoz. Bécs, 1858. márc. 10.

⁷⁴ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2. (1850–1851); 32. d. (1850–1851, 1854); D 46, 114–116. d. (1853–1854); 123. d. (1853); 127. d. (1854).

⁷⁵ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2. (1850–1851); 32. d. (1850–1851, 1854); D 46, 116. d. (1854); 123. d. (1853); 127. d. (1854).

⁷⁶ MNL OL D 46, 116. d., 1854: 9772/1998.

⁷⁷ MNL OL D 46, 111. d., 1853: 22929/8399. Lásd a 24. jegyz.

⁷⁸ ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv [Házi, Udvari és Állami Levéltár], Kabinettsarchiv, Reichsrat, Organisierungskommission (a továbbiakban: HHStA RR OK), 7. d., 1853: 194 (aug. 30.). Ferenc József császár legfelsőbb határozata. Bécs, 1853. aug. 25.; „Circulandum an sämtliche Mitglieder der Organisierungskommission mit Ausnahme des Justizministers”. Bécs, 1853. aug. 31. Előzetes iratok: uo., 5. d., 1853: 125 (jún. 19.).

amely számára a politikai eszmék mindig idegenek maradnak”, vélekedett Anton von Salvotti lovag a Birodalmi Tanács 1853. augusztus 20-i ülésén jegyzőkönyvezett terjedelmes előadásában, „csak igazságot, rendet és nyugalmat akar. A bíróságok különösen arra hivatottak, hogy biztosítsák a lakosság számára a szabályozott társadalmi állapot ezen jótetteit.”⁷⁹

A helytartósági osztályok létszáma már 1853 tavaszán növekedni kezdett azáltal, hogy elsősorban Csehországból fokozott mértékben irányítottak át köztisztviselőket Magyarországra.⁸⁰ Sopronban német nevű férfiak tették le az esküt közép és alsó szintű hivatalokban.⁸¹ Az öt magyarországi kerületben gyakran nyilvánvalóan német–osztrák származású személyek viseltek magasabb rangú hivatalt.⁸² A nem magyaroknak odaítélt, majd megüresedett állásokat azonban nem feltétlenül töltötték be ismét Lajtán túli jelöltekkel.⁸³

A tudományos kutatás hosszú időn át elsősorban a személyzet németként vagy szlávként azonosítható tagjaival foglalkozott – főként 1853-tól, a definitívum kezdetétől –, miközben kevés figyelmet szentelt a magyar forradalom és szabadságharc utáni császári közigazgatás magyarországi, illetve magyar nemzetiségű tagjainak.⁸⁴ A Bach-huszárokról alkotott kép lényeges, bár szűk prozopográfiai helyesbítéséből tudvalevő, hogy az 1850-es évtizedben a magyarországi közép és alsó szintű hivatalok tisztviselőkarába a szakirodalomban korábban feltételezett vagy állított 40–60% helyett alig 23% érkezett más tartományokból. A politikai közigazgatás minden szintjén csak 25%-os volt a cislajtániaiak aránya. A közelmúltban elvégzett társadalomtörténeti vizsgálatok 1861-ben a szolgabírói és járási hivatalokban – a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság koronaoroszsgal együtt – az állások 85%-ában összesen 2295 főt mutatnak ki. Közülük 531 fő (23%) Csehországból, Morvaországból, Galíciából és Sziléziából, 1649 fő

⁷⁹ ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 194 (aug. 30.). Anton von Salvotti lovag előadása. [Bécs], 1853. aug. 20.

⁸⁰ MNL OL D 46, 118. d., 1853: 12885/4500. Karl Freiherr von Mecséry de Tsoor [Csehország helytartója] átirata a budai kormányzósághoz. Brünn, 1853. júl. 9.

⁸¹ Ferdinand Burggraf, Joseph Burschitz, Franz Krump, Georg Löw, Stephan Luttenberger, Franz Marchart, Franz Payr, Karl Würzer. – MNL OL D 46, 118. d., 1853: 9095/2870. Stephan von Privitzer jelentése Albrecht főherceghez. Sopron, 1853. máj. 21.

⁸² Pl. helytartósági tanácsosok voltak: Franz Freiherr von Schluga, Heinrich Jaroslav Graf von Clam-Martinitz, Adolf Poche; titkár: Wilhelm von Pauly; helyettes biztosok: Ritter Graf von Maader, Theodor Ritter Friedhuber von Grubenthal. – MNL OL D 46, 126. d., ad 1853: 14004/4943. Valamint vármegyei biztosok: Friedrich Wilhelm Paolini, Eduard Gradvohl. – Uo. ad 1853: 14430/5108. Lásd még uo. 111. d. (1853); 118. d. (1853); 126. d. (1853).

⁸³ MNL OL D 46, 357. d., XVI. C. (1855).

⁸⁴ Tudománytörténeti áttekintés és részlemzések: *Lengyel, Zs. K.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 223–258, 265–271.; *Uő*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 92–104.; *Zsolt K. Lengyel*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft? Anmerkungen zur neueren Historiographie der Bach-Ära in Ungarn. *Südost-Forschungen* 67. (2008) 295–320., itt 307–312.

(72%) Magyarországról, 114 fő (5%) ismeretlen helyről, 1 fő pedig külföldről, Bajorországból származott. Tehát a közigazgatás e középső és alsó szintjén a személyzet közel háromnegyedét belhoniak, vagyis a Magyar Korona országaiban született egyének alkották. A szolgabíróságok alkalmazottainak 34,9%-a (615 fő) 1849 előtt, nagyjából kétharmaduk (1149 fő) pedig 1849 után kezdett szolgálni. A német–osztrák és cseh köztisztviselők Magyarországon elsősorban a soproni kerület német nyelvű járásaiban, valamint a pozsonyi és kassai kerület északi, abszolút többségben szlovákok lakta vidékeiben dolgoztak.⁸⁵

Az itt és másutt⁸⁶ feldolgozott források azt is bizonyítják, hogy más koronaországok köztisztviselői már 1849 őszén áthelyezhették munkahelyüket Magyarországra. Magyar nemzetiségű, illetve a forradalom előtti és alatti magyarországi bürokráciában tevékenykedő személyek nagyjából ugyanazon időben azonosíthatóak azok között, akik magyarországi hivatalviselésre ajánlkoztak.⁸⁷ Homoky Imre Zemplén vármegyében pályázott egy állásra azzal a megjegyzéssel, hogy ott „kompromittáltak” hivatalnokoskodnak.⁸⁸ Szilágyi Ferenc, a Kolozsvári Református Kollégium történelemtanára – szolgálatait a kormánynak felajánlva – az 1849. november 15-től 1852 végéig megjelent félhivatalos *Magyar Hírlaphoz* szegődött, majd ennek jogutódját, a *Budapesti Hírlap* című hivatalos kormánylapot 1853 januárjától 1860. decemberi megszűnéséig szerkesztette.⁸⁹ 1850-ben megkísérelt átkerülni a politikai közigazgatásba.⁹⁰ Markovics László, 1848-ban a magyar minisztérium tanácsosa, 1850-ben felvételét kérte a bécsi kultuszminisztérium Magyarország vallási ügyeiért felelős osztályába.⁹¹ Bach belügyministerségének utolsó évében, 1859-ben, a telekkönyvi igazgatóság pesti körzetében alkalmazott biztosok és tollnokok névjegyzéke többségében magyar neveket tartalmazott.⁹²

⁸⁵ *Benedek G.*: Cislajtániai tisztviselők i. m. 60–70.; *Uő.*: A bürokratizáció történetéhez i. m. 235–239., 245., 251.; *Benedek Gábor*: Dzsentrí és Bach-huszár. Társadalomtörténeti vizsgálatok a neoabszolútizmus- és a dualizmuskori tisztviselőkről. Kandidátusi értekezés. Bp. 1997 [gépirat]. 6–8. Vö. hasonló eredményekkel: *Tóth T.*: Lajtántúli tisztviselők i. m. 9–12., 20–37.

⁸⁶ *Lengyel, Zs. K.*: Neoabszolútizmus-Probleme i. m. 92–104.

⁸⁷ MNL OL D 2, 1–2. d., III. A. 2. (1849–1851).

⁸⁸ Állásfolyamodványa a pénzügyminisztérium útján a belügyminisztériumba, innen átiratként a tanügyminisztériumba került. – MNL OL D 2, 1. d., III. A. 2., 1849: 22889/100 (okt. 18./31.).

⁸⁹ A pénzügyminisztérium átirata a belügyminisztériumnak, valamint utóbbi átirata a tanügyminisztériumnak: MNL OL D 2, 1. d., III. A. 2., 1849: 19749/83 (szept. 24./30.). A két laphoz lásd A neoabszolútizmus és a provizórium kronológiája i. m. 15., 64. Szilágyi életrajzához lásd *Szimyei József*: Magyar írók élete és munkái XIII. Bp. 1909. 891–894., azzal a szépítő megjegyzéssel, hogy Szilágyi a „szabadságharc leveretése után” Geringer teljhatalmú polgári biztos „fölszólítására elvállalta a kormány közléseire szolgálendő »Magyar Hírlap« politikai napilap szerkesztőségét” – Uo. 891.

⁹⁰ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 92/12 (1850. dec. 6./1851. jan. 2.).

⁹¹ Kérése nem teljesülhetett, mivel az illető ügyeket még a belügyminisztérium intézte. – MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 2453/296 (jan. 26./febr. 3.). Markovics korábbi magyar tisztségéhez lásd *F. Kiss Zs.*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok i. m. 457.

⁹² MNL OL O 142, 5. d., III., 494–504. Pest, 1859. febr. 8., in 1859: 2462/171 (febr. 8./10.).

Az évtized során a bécsi kormány igyekezett a „régí nemesi magyar családok tagjait” – az ókonzervatívokat – is „megnyerni a magyarországi közszolgálatnak”.⁹³ E társadalmi réteg együttműködésétől politikai hasznot remélt: azt, hogy kinyilvánítja saját jó szándékát, anélkül, hogy forradalmi elemeket támogatna. Cserébe néha szemet hunyt, ha egy magas rangú személy csak feltételesen volt alkalmas a közigazgatási munkára. Ha az illető az udvar iránt elkötelezettnek tűnt, annál megértőbben viszonyult gondjaihoz, kérelméhez.⁹⁴

A definitívumban a külhoni álláspályázatok száma mellett megnőtt a belhoniaké is. Ezért a magyar nemzetiségű, illetve 1848–1849-ben a magyar államot szolgáló köztisztviselők politikai beállítottsága továbbra is meghatározóan befolyásolta a személyzeti ügyeket.⁹⁵ A közigazgatásban való kinevezés a Habsburg-hűség jutalmának, illetve a császár iránti lojalitásért elszenvedett „igazságtalanság” kártérítésének számított.⁹⁶ Az évtized során a korábbi politikai vétségek is szóba kerültek a belhoniak kérvényeiben, amelyekért a kérelmezők a bécsi kormányzat engedékenységét igyekeztek elnyerni. A volt magyar közszolgálatból érkezők is anyagi helyzetük javulását remélték a foglalkoztatástól.⁹⁷ Az ilyen felségfolyamodványok rendszeresen bekerültek a hivatalos ügykezelésbe, például a haditörvényszéken 1850-ben halálra, majd várfogságra ítélt, 1852-ben kegyelemben részesült Záborszky Imre főhadnagy⁹⁸ és a korábbi magyar helytartóság tanácsosa, Odry József esetében.⁹⁹ Az álláskereső belhoniak – létfenntartási gondjaik mellett – kiemelték a dinasztia iránt az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc idején is töretlen ragaszkodásukat, valamint a felkelők általi üldöztetésüket, amelyek nekik elsősorban anyagi veszteségeket okoztak.¹⁰⁰

⁹³ ÖStA AVA MI Präs. 4, 237. d., 1851: 3399. A belügyminisztérium átiratfoglalmazványa a pénzügyminisztériumhoz és leiratfoglalmazványa Geringerhez. Bécs, 1851. júl. 11.

⁹⁴ Példákat lásd *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 99–100. Az ókonzervatívok szerepéhez a kormány szervezési munkálataiban lásd *Uő*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 268–270.; *Zsolt K. Lengyel*: Zum Problem der Landesvertretung im neoabsolutistischen Ungarn. In: *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. Hg. Harm-Hinrich Brandt. Wien–Köln–Weimar 2014. 383–412., itt 387–393. Utóbbi tanulmány magyar nyelvű változata: *Uő*: Az országképviselő problémája a neoabszolútizmus-kori Magyarországon. *Aetas* 27. (2012) 1. sz. 31–52., itt 32–39.

⁹⁵ Feljegyzések magyar köztisztviselőkről a politikai közigazgatásban: MNL OL D 46, 118. d., 1853: 23093/8474.

⁹⁶ MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2., 1850: 5316/430 (márc. 3./márc. 15.); 6967/567 (márc. 28./ápr. 6.); 8099/640 (ápr. 20./21.).

⁹⁷ MNL OL D 2, 3–4. d., III. A. 2. (1852–1853, 1856–1860).

⁹⁸ MNL OL D 2, 4. d., III. A. 2., 1859: 24331/583. A belügyminisztérium leirata a kassai helytartósági osztályhoz. Bécs, 1859. szept. 27. Záborszkyhoz lásd *Bona G.*: Tábornokok és törzstisztek i. m. 722.

⁹⁹ MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2., 1853: 13945/967 (máj. 16./22.). Odryhoz lásd *Szinmyei J.*: Magyar írók élete IX. Bp. 1903. 1230.

¹⁰⁰ MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2. (1852–1854).

Körmöczy Ferenc, 1839-től 1848-ig a magyar királyi helytartóság írnoka, 1854-ben a nagyobb fizetés reményében pályázta meg sikeresen állását a katonai és polgári kormányzásnál.¹⁰¹

Külön csoportot alkottak a magyar forradalmi hadsereg tagjai, akik katonai szolgálatukat polgárra kívánták váltani, és ezt az évtized folyamán szép számmal el is érték, sőt egyes esetekben feljebb is jutottak a ranglétrán.¹⁰² 1849 és 1860 között a korábbi magyar hadsereg legalább 98 egykori tagja szolgált az osztrák államigazgatásban, képzettségüknek megfelelően többnyire a járási hivatalok alsó és középső szintjén. Ezek közül 40 honvéd közvetlenül a magyar szabadságharc leverése után, Magyarország korai, 1850-es évekbeli katonai megszállásának idején kezdte meg szolgálatát. Közülük az évtized végére kilencen szolgabíróvá léptek elő.¹⁰³

A belhoniak azonban a hivatalvezetők gyanakvásával is szembesültek. A miskolci járásbíróság ülnökét, Bakos Antalt 1854-ben „még ingadozó magatartása, középszerű képességei, silány minőségű tevékenysége és hiányzó német nyelvismerete” miatt „elbocsátásra javasolták”.¹⁰⁴ Magyar köztisztviselők állítólag hanyag vagy kormányellenes magatartásáról Bach belügyminiszter és Albrecht főherceg időnként eszmecserét folytattak. A kormányzó pedig a nyílt tisztázás és mérlegelés szándékával esetenként szembeszállt az igazolatlan vádakkal vagy alaptalan találgatásokkal. De fegyelmi vizsgálatokat is elrendelt.¹⁰⁵ Az egyik ilyen intézkedés 1852-ben azzal az eredménnyel zárult, hogy a vádlott „a jelen körülmények között, minden kellemetlen felhajtást elkerülendő, addig maradjon a posztján, amíg a definitívum bekövetkezte botrány nélkül alkalmat nyújt arra, hogy az állást egy méltóbb személynek ítéljék oda”.¹⁰⁶

A neoabszolutista személyzeti politika dilemmája

Az itt elemzett bürokráciatörténeti forrásokkal nem bizonyítható, hogy a hivatali önkény a neoabszolutista személyzeti politika szerkezeti jellemzője lett volna. A magyar köztisztviselők alapvetően kedvezőtlen megkülönböztetése sem

¹⁰¹ MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2., 1854: 20832/464 (aug. 2./25.). Korábbi magyar tisztségéhez lásd *Ember Győző*: A m. k. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848. Bp. 1940. 231.

¹⁰² MNL OL D 2, 3. d., III. A. 2. (1852–1854). A magyar köztisztviselők e csoportjáról a szakirodalom régebbi utalásai alapján: *Lengyel, Zs. K.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 270. Ezután társadalomstatistikai felmérésben: *Benedek Gábor*: Kollektív amnézia: honvédtisztai hivatalvállalás a Bach-korszakban. In: *Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*. Szerk. Dobrossy István. Miskolc 2003. 394–413.

¹⁰³ *Uő*: Kollektív amnézia i. m. 397–400.

¹⁰⁴ MNL OL D 46, 116. d., 1854: 9723/1993.

¹⁰⁵ MNL OL D 46, 118. d. (1852–1853).

¹⁰⁶ MNL OL D 46, 118. d., 1852: 5847/1654 in 1853: 23093/8474. Stephan Freiherr von Hauer jelentése Albrecht főherceghez. Sopron, 1852. aug. 28.

tartalmilag, sem formailag nem adatható számottevő mértékben. A külhoni és a belhoni közhivatalnokoknak egyaránt az egész Habsburg-birodalom érdekeit kellett képviselniük és közvetíteniük, figyelembe véve a magyar érzékenységeket. Mindkét csoportot átvilágították 1848–1849-es politikai beállítottsága szempontjából, és e vizsgálat újra meg újra nagyvonalú eredménnyel végződött. A politikai megbízhatóság rendszerint nem volt elegendő a magyarországi munkavállaláshoz, a magyar álláskeresőkkel szembeni politikai aggályok pedig nem feltétlenül akadályozták meg a pályázat elfogadását. A magyar nyelvtudás hiánya azonban ismételtelen a kérelem elutasításához vezetett.¹⁰⁷

A neoabszolutizmus számtalan irányelv megalkotásával és a betartatásukra való törekvéssel végső soron az uralkodó korlátlan hatalmát próbálta igazolni és biztosítani.¹⁰⁸ Így azonban önmagát bizonyos korlátok közé szorította.¹⁰⁹ Ezt a belső ellentmondást a közigazgatás területén tartósan és jól kezelte: a vizsgált források alapján nem állítható, hogy saját eljárási szabályait folyamatosan és jelentős mértékben megsértette volna. Azonban a neoabszolutizmus szabályoknak való megfelelési hajlama kétélű volt. Egyrészt megvédte az államigazgatást az önkényes intézkedésektől, másrészt olyan adminisztratív terhet rótt a rendszer képviselőire, amely késleltette az ügymeneteket: a túlméretezett követelmények ugyanis csökkentették a közigazgatás hatékonyságát, amire a felettesek fel is figyeltek.¹¹⁰ És a Bach által „visszás állapot”-ként (*Übelstand*)¹¹¹ leírt jelenség élénkítette a hivatalok teljesítményképességét firtató vitákat: egyfelől a munkaerő iránti kereslet, másfelől a szakképzett munkaerő és a minősített munkahelyek hiánya egyszerre jelentkezett a közigazgatási intézmények önigazoló elszaporodásának szerkezeti következményeként.¹¹²

Annál inkább figyelemre méltó, hogy a köztisztviselői pályafutások – az általános politikai kényszerrendszer sajátosságaként – többnyire szakmai, nem első-sorban politikai szempontok szerint alakultak. Erre a következtetésre jutnak más

¹⁰⁷ Az idézett forrásokon kívül: MNL OL D 46, 1–39. d. (1852–1853).

¹⁰⁸ *Waltraud Heindl*: Staatsdienst, Bildungsbürgertum und die Wiener Revolution von 1848. Bemerkungen zu den sozialen Wurzeln der bürgerlichen Revolution. In: 1848/49. Revolutionen in Ostmitteleuropa. Hgg. Rudolf Jaworski – Robert Luft. München 1996. 197–206., itt 200–201.

¹⁰⁹ *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 312–314.; *Uő*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 271–274.

¹¹⁰ *Uő*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 84–92. Az újabb szakirodalom olykor kedvezőbben minősíti a közhivatalnokok munkateljesítményét a magyarországi neoabszolutizmusban, mint a korabeli hivatalvezetők. Vö. *Pap J.*: Magyarország i. m. 277.

¹¹¹ MNL OL D 46, 118. d., 1853: 13483/4716. Bach leirata Jacob von Parrothoz (Albrecht főherceg helyetteséhez). Bécs, 1853. júl. 19.

¹¹² Iratok e kérdéskörhöz: MNL OL D 2, 2. d., III. A. 2 (1850–1851); D 46, 118. d. (1853); D 55, 521. cs. (1850); ÖStA AVA MI Präs. 4, 237. d. (1851); 239. d. (1854); 240. d. (1854); 242. d. (1854).

forrásanyagból merítő társadalomtörténeti elemzések is.¹¹³ Így fokozott hitelességgel következtethetünk arra, hogy a neoabszolutista személyzeti politika legalábbis megtűrte az átgondolt kinevezési gyakorlatot a vármegyei hivatalokban – térségről térségre eltérő mértékben – azon magyar köztisztviselők esetében is, akiknek szolgálati ideje 1848-ban vagy az alkotmányos év előtt kezdődött.¹¹⁴

A közigazgatás tartalmi és személyzeti szerkezetének kulcskérdései az uralkodó és a minisztériumok közötti hivatali kapcsolat központi szervének illetékességi körébe tartoztak. A Birodalmi Tanács rendszeresen foglalkozott az öt kerület ügyészségeivel és elsőfokú bíróságaival is, valamint a tartomány pénzügy- és adóigazgatásával. Tanácskozásain gyakran került szóba a hivatalok személyi állományának kinevezési rendje, létszáma, fizetése és anyagi ellátmánya.¹¹⁵ 1853 augusztusában, a más koronaországokból érkező bírósági személyzet kívánatos szerepét mérlegelve,¹¹⁶ a nagyváradi kerület területi és hivatali beosztásával kapcsolatban vitára bocsátotta az ottani terveket. Egy belső indítvány az alsó szintű köztisztviselők számának 11-ről 7-re való csökkentését ajánlotta. A császár azonban a belügyminiszter 10 főt előírányzó ellenjavaslatát hagyta jóvá. Bach ugyanis rámutatott, hogy „ezen a nagyrészt magyar közigazgatási területen, ahol kevés német hivatalnokot lehet majd alkalmazni, a létszám megállapításánál figyelembe kellene venni a magyarok hírhedten alacsonyabb munkaképességét”. Az 1853. augusztus 2-i előterjesztés másik részében arra utalt a belügyminiszter, hogy „a nemzeti nyelv ismerete miatt csak kevés német köztisztviselőt lehet majd alkalmazni [a nagyváradi kerületben – K. L. Zs.], és ezért a magyar hivatalnokok hírhedten gyengébb munkaképességére, valamint arra való tekintettel, hogy ugyanők kevésbé ismerik a német intézményeket és formákat”, indokolt a magasabb létszám. Bach „különösen annak szükségességére” hivatkozott, hogy a „vármegye elnöki ügyeihez rátermett, megbízható és bizalmas köztisztviselőket nyerjenek meg, ami csak akkor lehetséges, ha ugyanők beosztás és fizetés szempontjából jobb helyzetben vannak”; a közigazgatás, folytatódott érvelése, általánosságban még megszilárdítandó, mivel „köztudottan semmilyen tekintetben nem felel meg a szolgálati követelményeknek”. 1853. augusztus 10-én Norbert von Purkhart, a Birodalmi Tanács alelnöke Bach belügyminiszterrel folytatott egyeztetést követően – és vélhetően az utóbbi befolyása alatt – szintén ellenezte a létszámcsökkentést. Érvei

¹¹³ Pl. *Benedek G.*: Kollektív amnézia i. m. 400.

¹¹⁴ *Pap J.*: Magyarország i. m. 139., 176–177.

¹¹⁵ A Birodalmi Tanács szervezőbizottmányának irattárából: ÖStA HHStA RR OK 4. d., 65 (1853. ápr. 2.); 6. d., 140 (1853. júl. 2.); 6. d., 167 (1853. aug. 2.); 8. d., 238 (1853. okt. 7.); 9. d., 242 (1853. okt. 10–11.); 9. d., 252 (1853. okt. 30.); 9. d., 256 (1853. nov. 2.); 9. d., 263 (1853. nov. 9.); 11. d., 321 (1854. febr. 22.); 11. d., 322 (1854. febr. 25.); 12. d., 334 (1854. márc. 30–31.); 12. d., 335 (1854. jún. 1., 3.); 13. d., 336 (1854. jún. 21., 23.).

¹¹⁶ Lásd a 77. jegyz.

között szerepelt „a magyar hivatalnokok gyengébb ügyessége az írno ki szolgáltatban”, továbbá „a jegyzőkönyvezés, kiadványozás és irattározás megnövekedett nehézsége azáltal, hogy a hivatali munkát két vagy több nyelven végzik”, végül „az a körülmény is, hogy bizonyos számarányú, valamivel jobban fizetett írno ki állás rendszeresítése azt a nagymértékben kívánatos lehetőséget kínálja”, hogy „más tartományokból tehetséges, gyakorlott és megbízható jelölteket hozhassanak be bizonyos előnyökkel”.¹¹⁷ Ez a vita rávilágít a nagy horderejű kihívásra, amellyel a neoabszolutista államszervezők akkor szembesültek, amikor a belho ni személyzet feltehető túlterheltsége vagy szándékos ügyefogyottsága láttán azt a lehetőséget mérlegelték, hogy a magyarországi közhivatalnokságot más koronaországokból történő áthelyezésekkel felduzzassák, és pénzügyi eszközökkel minél nagyobb teljesítményekre ösztönözzék.

A Birodalmi Tanács nem értett egyet maradéktalanul Bach érvelésével. Egy évvel később tárgyalta Andreas Ritter von Baumgartner pénzügyminiszter előterjesztését a Magyar Királyságban működő pénzügyi ügyészség „személyzeti szabályozásának és szolgálati állományának” ügyében, amely öt pénzügyi főtanácsos, köztük három külhoni kinevezését vetette fel.¹¹⁸ Idősebb Szógyény-Marich László magyar tanácstag¹¹⁹ azonban Philipp Freiherr von Krauß és Norbert von Purkhart tanácstagokkal egybehangzóan fenntartását fejezte ki a „rendszerint” más koronaországokból „túl nagy számban” történő áthelyezésekkel szemben. „A magyar köztisztviselőket nagyon elbátortalanítaná”, állt Krauß a magyar ókonzervatív tanácstag oldalára, ha az állásokat „külhoniaknak adnák”, és „a bennszülötteket, tekintet nélkül hosszabb szolgálati idejükre, teljesen figyelmen kívül hagynák”. Ezért, szölt a legfelsőbb határozat tervezete, először csak egy személy lenne kinevezendő egy osztrák örökös tartományból.¹²⁰

A köztisztviselőknék, olvasható Szógyény-Marich jegyzőkönyvezett előterjesztésében, „a régi és az új törvények meg az igazságszolgáltatás ismeretével és tapasztalatával kellene kiegészíteniük egymást”. Csakhogy „egyelőre” és „még jó ideig a régi magyar törvények és jogügyletek jóval nagyobb ismerete és gyakorlata

¹¹⁷ ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 189 (aug. 23.). Ugyanott Ferenc József császár legfelsőbb határozata. Ischl, 1853. aug. 19.

¹¹⁸ A Birodalmi Tanács elnöki irattárából: ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Kabinettsarchiv, Reichsrat, Gremialakten (a továbbiakban: HHStA RR GA) 51. d., 1854: 267 (máj. 16.).

¹¹⁹ Id. Szógyény-Marich Lászlót a császári állam magyar tartományának képviselőjeként nevezték ki 1851-es megalakulásakor a Birodalmi Tanács tagjává, éppúgy, mint a testület másik magyar tagját, gróf Zichy Ferencet. E tisztségükben mindketten ókonzervatív felfogásban magyar nemzeti érdekeket igyekeztek védelmezni Bécs egységesítő politikájával szemben. – *Dedk Á.*: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 146–147.

¹²⁰ ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). Philipp Freiherr von Krauß előterjesztése (bizonyos Dr. Franz Czermak pénzügyi főtanácsos jelölésével); Legfelsőbb határozat tervezete. 1854. máj. 31.

szükséges, mint az újaké, éppen a szolgálat érdekében”. Az új törvények ugyanis „könnyen megtalálhatóak a törvénykönyvben”, hangzott a furfangos indoklás, míg a régi, a magyar törvényeket egy más tartományból érkezett mégoly „kiváló jogásznak” előbb el kellene sajátítania. „Mivel azonban” – tartotta függőben a gondolatmenet az időkeretet – „a kincstárra vonatkozó ilyen jogi kérdések még sokáig fel fognak merülni, és ezeket a magyar jog szerint kell majd eldönteni”, ajánlatos – itt is – „a szolgálat érdekében, *rendszerint* a volt és jelenleg is alkalmazott magyar állami tisztviselők soraiban még mindig kiérdemelt és megbízható férfiakra bízni” a magyarországi pénzügyigazgatás „éppúgy, mint minden más közigazgatási ágazat *irányítását*”.¹²¹

Szógyény-Marich további taktikai jellegű megjegyzésekkel megerősítette a magyar közigazgatási személyzet folyamatos jelenlétének a tényét. A Birodalmi Tanács 1854. június 8-i ülésén pedig bejelentette, hogy „most először” fejt ki véleményét „a nem bennszülöttek állami szolgálatban való alkalmazásáról a magyar országokban”, megragadva az alkalmat, hogy „érintse a politikai szempontot is”. Ez azt jelenti, összegezte nézetét, hogy amíg a jogrendszer szabványa és gyakorlata az „egész monarchiában” nem egységes, addig „éppen a szolgálatnak, valamint az új törvények és az új rendszer végrehajtásának érdeke, hogy ezeket – *amennyire csak lehetséges* – alkalmas, megbízható bennszülöttek kezébe helyezék”.¹²² A „nem bennszülött köztisztviselőknek” és az „országban őslakosoknak”, folytatta a magyar ókonzervatívok képviselője, közeledniük kellene ahhoz, ami számukra külön-külön idegen: az utóbbiaknak az új törvényeket, az előbbieknél az ország nyelvét és régi törvényeit kellene megtanulniuk. Az őslakosok bevonása mindenesetre megcáfolná a Magyarországon „gyakori vádat a jobb erők visszavonásáról”, valamint az „itt és ott” felbukkanó véleményt, hogy „a magyar nem alkalmas az állami szolgálatra”. További értékes eredményként pedig megakadályozná, hogy a „korábban használt, de most teljesen parlagon heverő erők” a „kormány legjobb indulatú szándékaival szemben ellenzéki vagy legalábbis passzív magatartást tanúsítsanak”.¹²³ Ezek a mondatok vélhetően válaszként hangoztak el Bach belügyminiszter fentebb idézett, a magyar köztisztviselők szorgalmával és munkateljesítményével kapcsolatos szemrehányására. Az ügy kényes-ségére vall, hogy az Anton Freiherr von Haimberger tanácsstag egyetértését jelző

¹²¹ ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). Szógyény-Marich birodalmi tanácsstag megjegyzései, előterjesztés tervezetével és az 1854. jún. 8-i ülés jegyzőkönyvével. Kiemelés az eredeti jegyzőkönyvben.

¹²² Uo. A dőlten szedett rész hiányzik a Szógyény-Marich megjegyzéseit összefoglaló eredeti jegyzőkönyvben; az utólagos toldás külalakjában eltér a jegyzőkönyvvezető kézírásától.

¹²³ ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). Szógyény-Marich birodalmi tanácsstag megjegyzései, előterjesztés tervezetével és az 1854. jún. 8-i ülés jegyzőkönyvével.

jegyzőkönyvrészletet a következő tordással egészítették ki: az „országban belüli szolgálati kinevezések” során „a belföldiek *alkalmasságuk és politikai korrektségük esetén* előnyben részesítendők”.¹²⁴

A Birodalmi Tanács összefoglalt tanácskozása ily módon túlmutatott saját tárgyukörén. A plenáris ülés résztvevői egyetértettek azon fenntartásokkal, amelyeket Szógyény-Marich a pénzügyminiszter öt külhoni közhivatalnok kinevezésére vonatkozó javaslatával szemben fogalmazott meg. Végül elhatározták, hogy elhalasztják „a fontos elvi kérdést”, vagyis a magyarországi közigazgatásban méltányos ciszlajtániai és transzlajtániai arányok megvitatását. Annyit azonban megállapítottak, hogy a „bennszülöttek amennyire csak lehetséges mértékű kinevezése a magyar országokban [...] megfontolásra méltó” szempont.¹²⁵

Szógyény-Marich tehát burkoltan ellenállt a bécsi normák szerinti egységesítő rendszernek. Olyan kompromisszumos megoldás mellett foglalt állást, amellyel egyszerre fejezte ki a dinasztíához való magyar hűséget, illetve a jogi és pénzügyi önállóság iránti magyar igényt. Magyarország beolvasztását a császári állam jogrendszerébe értelemszerűen kizárta a Béccsel való megegyezésből. Közvetett módon szembeszállt az igazságszolgáltatás és a pénzügyigazgatás mind politikai, mind osztrák ellenőrzési kísérletével. Ezzel elkerülte annak nyílt kimondását, hogy nem az „állami szolgálatban álló nem-bennszülötteket”,¹²⁶ hanem a jognak Magyarországra való kiterjesztését utasította el. Tehát elvetette Magyarország a Habsburg Birodalom nem önálló részeként való kezelését, mégpedig nyilvánvalóan nemcsak átmenetileg, határozatlan időre – ahogy behatárolatlan időtervei sugallhatták –, hanem alapvetően és örökre.

Újabb egy évvel később, 1855-ben, a magyarországi országképviselő bizottmányainak előzetes tárgyalása során¹²⁷ a Birodalmi Tanácsban felmerült a megfelelő nagyságú személyzet kérdése. Kübeck elnök – Bach belügyminiszter összesen hat–nyolc fő elképzelésével szemben – minden egyes bizottmányban öt–hat tagot tartott indokoltnak. Úgy vélte, hogy az összesen 25–30-as létszám esetén nem tűnne fel a külhoni hivatalnokok aránya, míg a belhoni földbirtokos rétegből származó férfiak fokozott mértékű bevonása ellensúlyozná az osztrák közszolgálatról kialakult kedvezőtlen benyomást, és az adott feladatok végrehajtásában azt a „különleges szakértelmet” érvényesítené, amely fölött a külhoniak

¹²⁴ ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). Szógyény-Marich birodalmi tanácsstag megjegyzései, előterjesztés tervezetével és az 1854. jún. 8-i ülés jegyzőkönyvével. A kiemelés az eredeti jegyzőkönyvben utólagos toldás, amelyet – az írásjelekből ítélve – nem a jegyzőkönyvvezető végzett el.

¹²⁵ ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). A Birodalmi Tanács 1854. jún. 8-i ülésének összefoglalója. Bécs, 1854. jún. 14.

¹²⁶ ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). Szógyény-Marich birodalmi tanácsstag megjegyzései, előterjesztés tervezetével és az 1854. jún. 8-i ülés jegyzőkönyvével.

¹²⁷ Ehhez részletesen lásd *Lengyel, Zs. K.*: Zum Problem der Landesvertretung i. m.

aligha rendelkeznek.¹²⁸ Ez nem volt elszigetelt vélemény a koronaország szélesebb vezetésében. 1853-ban a kassai helytartósági osztály alelnöke mellett foglalt állást, hogy „a nem magyar jelöltek egyoldalú előnyben részesítésével” ne szorítsák háttérbe „az ország helyi és személyi viszonyainak, valamint a belhoni nyelv- és írásmódok bensőséges ismeretét, amely mégis csak a bennszülötteknél feltételezhető”. E mondat szerzője, Christian Freiherr Kotz von Dobř földbirtokos jogász, a cseh és osztrák arisztokrácia tagja, korábban az észak-csehországi Böhmsch-Leipa (Česká Lípa) városának körzeti elnöke volt, aki maga is a külhoniak köréhez tartozott.¹²⁹ Talán saját álláspontja tanújának érezte magát.

A Habsburg örökös tartományokból származó köztisztviselők magyarországi alkalmazásáról folytatott vitákat jelenítik meg a Birodalmi Tanács egyéb tanácskozásai is az érintett igazságszolgáltatásról.¹³⁰ Az előnyeivel és hátrányaival együtt mérlegelt ellentmondásos intézkedéscsomag egy – a kormányzat szempontjából – vitathatatlan birodalompolitikai célt szolgált. Ahhoz nem fért kéttség, hogy – amint Anton von Salvotti lovag vélte – az örökös tartományokból származó jogi normák „jótékony gyümölcsökkel” kecsgettettek, így összességében Magyarországon is érvényesülniük kellett volna. E szemlélettel természetes módon együtt járt a német szolgálati nyelv túlsúlyának követelése – éppen „az osztrák törvények jobb bevezetése érdekében”. A „kiküldendő köztisztviselőknek” tehát nemcsak szakmájuk „ügyes” képviselőinek kellett lenniük.¹³¹ Az „osztrák törvények magyarországi bevezetéséről” folytatott eszmecsere során Bach belügyminiszter a „német” köztisztviselők meghatározó szerepét hangsúlyozta.¹³²

Salvotti a Birodalmi Tanács ülésén a „szükségesség mértékével” kitért a magyar „nemzeti nyelv szükséges ismeretének” figyelembevételére is – legalábbis ott, „ahol ez elkerülhetetlenül szükséges”. Ezt a mérsékelt osztrák önkorlátozást a birodalomba beolvasztandó jogterület nem kevésbé óvatos méltatása követte. „Semmi sem nehezebb”, folytatta a lovag, „mint elszakadni azoktól a jogi nézetektől és azoktól a jogi formáktól, amelyekben az ember felnőtt”, különösen, ha eközben „teljesen más elvekből kell kiindulni”. Magyarországon mégis meg kell honosítani az „idegenszerű” osztrák jogrendszert, váltott Salvotti

¹²⁸ ÖStA HHStA RR OK 13. d., 1855: 350, 45–47. Kübeck előterjesztése Ferenc József császárhoz. Bécs, 1855. ápr. 22.

¹²⁹ MNL OL D 46, 120. d., 1853: 24891/9156 in 1854: 8445/1736. Christian Freiherr Kotz jelentése a kormányzósághoz. Kassa, 1853. dec. 17. Kinevezéséhez lásd uo. 1854: 785/233, 1076/235. Életrajzához lásd Kotz von Dobř, Christian Freiherr. In: *Allgasser, F.*: Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente i. m. I. 617.

¹³⁰ ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 194 (aug. 30.).

¹³¹ ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 194 (aug. 30.). Anton von Salvotti lovag előadása. [Bécs], 1853. aug. 20.

¹³² ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 194 (aug. 30.). A Birodalmi Tanács 1853. aug. 16-i ülésének jegyzőkönyve.

a következőkben ismét keményebb hangvételre, sőt, azt meg is kell védeni azoktól, akik „vissza akarnak térni a régihez”, akik ellen ezért „teljes erővel harcolni kell”. Az osztrák akarat és a magyar igény között ingadozó birodalmi tanácsstag arra figyelmeztetett, hogy „az idegen igazságügyi tisztviselők alkalmazása nem haladhat meg egy bizonyos mértéket”, amelyet pénzügyi szempontok amúgy is kiszabnak. Salvotti végül felvetett egy jelentős gondolatot, amelyet azonban nem fejtett ki. „Átmeneti időszakban vagyunk”, mondta a definitívum első évében, de „ha majd leküzdjük a kezdeti nehézségeket, és a gyakorlat megkönnyíti az ügykezelést, és ha főleg hajlandóak leszünk azokat a fiatalabb erőket igénybe venni, akiket az ország maga képes biztosítani, akkor a jelenleg többé-kevésbé elterjedt vonakodás megszűnik, és a kormány a lakosság nagy többségének valódi javára látja majd megoldva nagyszerű feladatát”.¹³³

A bécsi és magyarországi birodalmi vezetés a neoabszolutista évtizedben tudatában volt a közigazgatási személyzet belhoniakkal és – főleg – külhoniakkal való felduzzasztásának kockázatával, ugyanakkor komoly okokra hivatkozott a külhoniak nagyobb számú magyarországi alkalmazásáért. Bármelyik oldalról feszegette is a kérdést, dilemmával szembesült: a belhoniakkal a rendszer magyar ellenzékét gyengíthette, ezzel azonban lojalitási, nyelvi és fegyelmi problémákkal terhelhette meg magát; a külhoniakkal biztosíthatta magának a szükséges segítséget a német szolgálati nyelv és az osztrák jogi normák magyarországi bevezetéséhez, Albrecht főherceg kedvelt kormányzói vállalkozásához, ellenben veszélyeztethette a közigazgatás társadalmi elfogadottságát.¹³⁴ A magyarországi közhivatalnokság nemzetiségi statisztikája e dilemma feloldhatatlanságáról tanúskodik: nevezetesen a két csoport keveredéséről. A belhoniak és a külhoniak együttes jelenléte területről területre, hivatalról hivatalra adatszerűen bizonyított, váltakozó arányokkal, gyakran a belhoniak többségével és az 1848-as forradalom előtt vagy annak évében megkezdett szolgálattal, a vármegyékben jóformán valamennyi hivatalban, részben magasabb beosztásokban. Ez a folyamatosság csak az 1860-as évek elején szakadt meg helyenként, mivel ez idő tájt a Bach-huszár, elsősorban a külhoni, politikai kegyvesztettségbe, így az elbocsátás sorsára juthatott. Ha ez a hivatalnoktípus tovább szolgált – amire szintúgy van példa –, akkor a személyi kontinuitás túlnyúlt a neoabszolutizmus korszakán.¹³⁵

¹³³ ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 194 (aug. 30.). Anton von Salvotti lovag előadása. [Bécs], 1853. aug. 20. A Birodalmi Tanács 1853. aug. 16-i ülésének jegyzőkönyve szerint Philipp Freiherr von Krauß birodalmi tanácsstag is elvárta a más tartományokból Magyarországra érkezett köztisztviselőktől, hogy „ismerkedjenek meg az ország nyelvi és egyéb sajátosságaival”. – Uo.

¹³⁴ Lásd a 24. jegyz. Vö. *Stickler, M.*: Erzherzog Albrecht i. m. 137–159.

¹³⁵ Forrástanulmány három közigazgatási kerület vármegyéihez: Pest-Pilis-Solt (Pest-Buda), Heves és Külső-Szolnok (Pest-Buda), Borsod (Pest-Buda), Baranya (Sopron), Somogy (Sopron) és Csanád (Nagyvárad): *Pap J.*: Magyarország i. m. 111., 139., 141–145., 170–174., 176–177., 203., 205–207.,

Pest-Buda, Sopron és Nagyvárad kerület hat vármegyéje – Pest-Pilis-Solt, Heves és Külső-Szolnok, Borsod, Baranya, Somogy és Csanád – 1850-es évekbeli hivatalnoki karának összehasonlításából a magyar Bach-huszárok, a „belföldi» idegenek”¹³⁶ meghatározó részarányára derül fény. A személyzeti struktúrákba való mélyebb beavatkozás – például állítólagosan ellenzéki belhoniak más koronaországokból származó munkaerőkkel való leváltása – csak a központi fekvésű Pest-Pilis-Soltban és az északkeleti Borsodban fordult elő, azon vármegyékben, ahol az 1848-as alkotmányos évvel való folyamatosság kevésbé volt meghatározó. Az évtizedben álláshoz jutó, illetve már a forradalom évében állást betöltő magyar közhivatalnokok magasabb tisztségeket is betöltöttek Baranyában, Heves és Külső-Szolnokon, valamint Somogyban. Csanád vármegye esetében az említett folytonosság jóval több mint 50%-os volt – jelentős hányadban vezető hivatalokban –, míg a külhoniak 33,3%-ban főként alacsonyabb beosztásokban szolgáltak. Itt az alsó, középső és felső hivatali szinteken a közigazgatási személyzet belhoni aránya 55–80% között mozgott; 1860 után és 1867 előtt 66–90%-ra emelkedett. Borsodban az 1850-es évtized végén a felső és a középső hivatalok 80, illetve 50, az alsók 62,5%-át magyarok töltötték be, akiknek egy része Magyarország más vármegyéiből került oda. Somogy vármegye adatai megerősítik az új, azaz külhoni köztisztviselők kisebbségi arányát 22%-kal, illetve 10–25%-kal a három közigazgatási szinten. Délnyugat-Magyarország e részén a magyar Bach-huszárok vezető tisztségeiben is többséget alkottak. Hasonló helyzet alakult ki a szomszédos Baranya vármegyében, ahol a külhoniak aránya a német ajkú területeken 14–29% körüli volt.¹³⁷

A forráskutatásokból az is kiderül, hogy a neoabszolutizmus-kori személyzeti politika Magyarországon kevésbé a vármegyékben, mint inkább a központi hivatalokban bízott külhoniakra vezetői tisztségeket.¹³⁸ Ezzel azonban elmélyítette a dilemmáját okozó problémát, amely abban állt, hogy Bécs nem biztosított felelős magyar beleszólást Magyarország irányításába. Az osztrák államhatalom az évtized során eltökélte: maga határozza meg, mely magyar szokásokat és

210., 240., 243–245., 264–265., 269–270., 276., 279. Vö. ugyanúgy: *Benedek G.*: Ciszlajtániai tisztviselők i. m. 65–67.

¹³⁶ *Pap J.*: Magyarország i. m. 276.

¹³⁷ Uo. 143., 145., 174., 203., 205–207., 210., 243–245., 264–265., 269–270., 276., 279.

¹³⁸ Pl. 1854-ben a budai Országos Pénzügyigazgatóság alelnöki tisztét Wilhelm Konečný miniszteri tanácsosnak, aki azelőtt a csehországi Országos Pénzügyigazgatóságon szolgált. – ÖStA HHStA RR GA 109. d., 1856: 159 (febr. 23.). Konečný ebben a minőségében a Kormányzóság pénzügyi osztályát vezette. – *Sashgyi O.*: Az abszolutizmus kori levéltár i. m. 214–215. A vármegyei és járási hivatalok személyzete az 1850-es évek második felében 23%-os, a főkörmányszóság és a helytartósági osztályoké viszont 40%-os Lajtán túli arányt ért el. – *Benedek G.*: A bürokratizáció i. m. 238. További példák nem csak vezető hivatalokból: uo. 238–239., 245.; *Deák Á.*: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 184–190.; *Lengyel, Zs. K.*: Neoabszolutizmus-Probleme i. m. 93–97.; *Pap J.*: Magyarország i. m. 172–173.

hagyományokat kíméli, és hogy a Habsburg Birodalomba beolvasztandó magyar tartomány miben ismerje fel a maga jólétét.¹³⁹ Magyarország 1849 nyaratól ki volt rekesztve önnön igazgatásának döntéshelyzeteiből, így a bürokrácia kiépítésének kulcsfolyamataiból is. De ott vajon hajlandó lett volna-e meghatározó szerepet játszani, ha ezt a neoabszolutizmus megengedi? Bach belügyminiszter ismertetett tapasztalatai a belhoni vármegyei köztisztviselők „hírhedten gyengébb munkaképességével”¹⁴⁰ megerősítik azt a szakirodalomban jó ideje felfedezhető tételt, amely szerint a rendszernek volt a bürokrácián belül is magyar ellenzéke, amely – körülményeihez képest – aktív ellenállást fejtett ki.¹⁴¹ Ez a magatartás, például az idézett Szögyény-Marich Lászlóé az 1854-es birodalmi tanácsülésen más minőségben nyilvánult meg, mint a passzív ellenállás, a Bach-korszak köz-igazgatásában való bármiféle részvétel elutasítása, a magyar politikai eszmetörténetben korszakhatárokon átívelően méltatott magatartásminta, amelynek azonban a legújabb kutatások mítoszjellegét tulajdonítanak.¹⁴²

Az aktív ellenállás másik példája magasabb szinten fedezhető fel. A központi vezetés 1851 óta a koronaországok számára egy-egy országképviselő létrehozását irányozta elő, amely intézmény az egyes tartománynak legfeljebb feltételes közreműködési jogokat biztosított volna. Ez a neoabszolutista önreform végül nem valósult meg.¹⁴³ Magyarországon 1854-ben megkezdődtek, 1856-ban viszont megfeneklettek a tárgyalásai. Az öt közigazgatási kerület előkészítő tanácskozó bizottmányainak magyar tagjai elzárkóztak olyan megállapodásoktól, amelyek nemcsak megszilárdították volna a császári államot gazdaság- és pénzügypolitikai szempontból, hanem a Magyar Királyságot továbbra is megfosztották volna nemzeti és politikai önigazgatási jogaitól, sőt az országos hatáskörrel tervezett országképviselői intézmény öt részre történő felosztásával megbontották volna az ország területi egységét. Az osztrák és a magyar érdekek egyenesen tragikomikus összeférhetlensége következtében az egyik fél nem engedte meg azt, amit a másik – aktív ellenállást kifejtő – fél el sem akart fogadni: a beleszólást. Így érthető, hogy az országképviselő – a neoabszolutizmus más szervezeti intézkedéseitől eltérően – nem vonult be a későbbi Magyarország stratégiai terveibe.¹⁴⁴

¹³⁹ Lásd a 9–10. jegyz.

¹⁴⁰ Lásd a 117. jegyz.

¹⁴¹ Vö. előbb feltélesen: *Lengyel, Zs. K.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 268–271.; *Uő*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 100. Majd *Deák Á.*: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 171–172.; *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 311–312.

¹⁴² Szakirodalmi utalásokkal: *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 310–312.

¹⁴³ *Harm-Hinrich Brandt*: Das Projekt der Landesvertretungen 1851–1859. In: *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. Hg. Harm-Hinrich Brandt. Wien–Köln–Weimar 2014. 313–382.

¹⁴⁴ *Lengyel, Zs. K.*: Zum Problem der Landesvertretung i. m. 385–411.

A köztisztviselők toborzása és az álláshelyek elosztása a véglegesnek szánt, ám többszörösen ideiglenes definitívum éveiben is közvetlenül vagy közvetve érintette a neoabszolutizmus fejlődési távlatainak kérdését.¹⁴⁵ Eldöntetlen volt és maradt – egyéb kulcsfontosságú elvek mellett – a nemzeti jogegyenlőség terjedelme és hatósugara. E bizonytalanság fő oka abban rejlett, hogy a birodalmi vezetés élén nem alakult ki egységes nézet a *Magyarországért* vagy *Magyarországgal* kialakítandó államfelfogás ügyében. Bach a birodalmi centralizmus fő stratégiájaként Magyarországgal tervezett, amelynek különleges helyzetét így elvitatni igyekezett. A belügyminiszter az évtized elejétől annak a kormányzati iskolának a vezetőjévé nőtte ki magát, amely a nemzetiségek egyenlőségét az egész birodalom összetartozásának szempontjából károsnak tartotta, és azt a nemzetiségek közötti egyensúllyal kívánta felváltani. Bach e problémakörben számíthatott a magyarországi katonai és polgári kormányzóság támogatására, amely ellenezte a nemzeti szempontok szerinti elhatárolást. Következően Magyarország közigazgatási beosztása során pusztán egyes járásokban vették figyelembe az etnikai-kulturális hovatartozásokat, és a kerületekben nem alkalmazták átfogóan az egyenlőség elvét.¹⁴⁶

Bach politikai felfogását szemlélteti, hogy a magyarországi országképviseletek ügyét taglaló tanácskozások során a leendő intézmény öt közigazgatási területre való feldarabolását javasolta, mert attól tartott, hogy egyetlen ilyen intézmény a koronaország önállóságának kedvezett volna, így fellazítva az összbirodalmi egységet. Az 1850-es évek közepén a belügyminiszter koncepciója már határozottan a birodalmon belüli nemzeti érdekek összeolvasztására irányult, ahelyett, hogy külön-külön előmozdította volna fejlődésüket.¹⁴⁷

A Birodalmi Tanács viszont Magyarország politikai egységét megőrzendőnek vélte, igaz, „bizonyos korlátozásokkal”.¹⁴⁸ Kübeck elnöknek egyszer emlékeztetnie kellett Bach belügyminisztert erre az uralkodó által jóváhagyott rendelkezésre, amely megfelelt a Magyarországért opciónak is.¹⁴⁹ Ez a nézetkülönbség tetőződött azáltal, hogy Bach a birodalmi egység megszilárdításának gondolatával mindegyre eltávolodott a nemzeti jogegyenlőség alaptételétől. A belügyminiszter a bécsi minisztertanácsban kezdettől fogva azon elképzelést pártolta, hogy a magyarországi

¹⁴⁵ *Uő*: Neoabsolutismus-Probleme i. m. 83–84.

¹⁴⁶ *Deák Á.*: Közigazgatási határok i. m. 1056–1058., 1065–1066., 1074.

¹⁴⁷ *Lengyel, Zs. K.*: Zum Problem der Landesvertretung i. m. 410.; *Seiderer, G.*: Oesterreichs Neugestaltung i. m. 446.

¹⁴⁸ ÖStA HHStA RR OK 6. d., 1853: 167 (aug. 2.). Kübeck előterjesztése Ferenc József császárhoz. Bécs, 1853. júl. 27.

¹⁴⁹ ÖStA HHStA RR OK 13. d., 1855: 350, 44. Kübeck előterjesztése Ferenc József császárhoz. Bécs, 1855. ápr. 22. Az 1852. okt. 27-i legfelsőbb határozat szerint „királyság” volt és maradt Magyarország elnevezése. – ÖStA Finanzarchiv [Pénzügyi Levéltár], Allgemeine Abteilungen des k. k. Finanzministeriums, V: (alt) Ungarisch-siebenbürgische Abteilung (1849–1855). 1852: 16066.

közigazgatási kerületeket valamikor koronaországokká szervezzék át, s ezáltal akadályozzák meg a magyar fennhatóság visszatérését. A nemzeti jogegyenlőség elvének visszavonása lényegében a birodalom belső összetartozásának erősítéséért történt, ami egyúttal a magyar politikai elit esetleges törekvéseinek gyengítését is megkövetelte.¹⁵⁰ Bach nemcsak a külhoni tisztviselők beáramlását próbálta elősegíteni, hanem Magyarország felső politikai hatóságai révén oda kívánt hatni, hogy a köztisztviselőség erőteljesen képviselje az összbirodalmi eszmét.¹⁵¹

E sorok írója 2008-ban Alexander Bach legfőbb irányelvének nevezte a nemzetek feletti, de a német elem túlsúlya révén végső soron egységesített nemzetállam gondolatát, felvetve ezáltal a nemzetközi szakirodalomban eladdig figyelmen kívül hagyott értelmezési lehetőséget.¹⁵² Ezzel különösen azt az újabb magyar szakirodalomban fellelhető álláspontot kérdőjelezte meg, amely szerint a belügyminiszter az „egységes és német nyelvű államhatalom” eszményével nem egy „német nemzetállam” kialakítására törekedett.¹⁵³ Deák Ágnes, az itt hivatkozott, 2000-ben a nemzeti egyenjogúsítás témakörében megjelent monográfia szerzője 2021-ben egy tanulmányban visszatért e kérdéskörre. Új fejtegetésével eltávolodott említett könyvében megfogalmazott álláspontjától, és kimondatlanul megközelítette e sorok írójának – jelen dolgozatban megerősített – feltevését. A bécsi kormány, szól következtetése, néhány év alatt „a nemzeti egyenjogúsítás programjától” eljutott „a nemzetek összeolvasztásának ideájáig”.¹⁵⁴

A bécsi kormányzat a közigazgatáspolitikai gyakorlatával is indokolhatta az államfelfogás német alapú szűkítését. Bach a magyarországi polgári bizossággal folytatott levelezéséből már az évtized elején értesült a köztisztviselők munkateljesítményével kapcsolatos elégedetlenségről.¹⁵⁵ Kételyeit csak fokozták a megbízhatatlan és passzív magyar alkalmazottakról szóló jelentések, olyanokról, akik nem tudták vagy nem akarták használni a német szolgálati nyelvet. Így

¹⁵⁰ Deák Á.: Közigazgatási határok i. m. 1060–1061., 1074.

¹⁵¹ Lengyel, Zs. K.: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 266.

¹⁵² Uő: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 298–299. Előmunkálat: Zsolt K. Lengyel: Siebenbürgen im Neoabsolutismus. Betrachtungen zu den staatsorganisatorischen Prinzipien. In: Siebenbürgen in der Habsburgermonarchie. Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich (1690–1867). Hgg. Zsolt K. Lengyel – Ulrich A. Wien–Köln 1999. 87–118., itt 115–117.

¹⁵³ Deák Á.: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 335.

¹⁵⁴ Uő: Közigazgatási határok i. m. 1075. Deák Ágnes nem tér ki a szerző szóban forgó 2008-as tanulmányára, amelynek magyar nyelvű változata egyidejűleg az általa szerkesztett szaklapban jelent meg. – K. Lengyel Zsolt: Neoabszolutizmus vagy önkényuralom? Megjegyzések a magyarországi Bach-korszak újabb historiográfiájához. Aetas 23. (2008) 3. sz. 237–255., itt 239–240. A magyar és a nem (csak) magyar kutatás közötti párbeszéd minőségéhez lásd a szerző kritikai széljegyzeteit: Lengyel, Zs. K.: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 319., 122. jegyz.; Uő: Neoabszolutizmus vagy önkényuralom i. m. 255., 119. jegyz.

¹⁵⁵ Vö. ÖStA AVA MI Präs. 4, 237. d., 1851: 3986. Bach leiratfogalmazványa Geringerhez. Bécs, 1851. aug. 3.

a belügyminiszter ínyére volt, hogy Magyarország az 1849 őszén megkezdődött közhivatalnoki pályáztatásokkal jelentős vonzerőt gyakorolt a külhoni – csehországi, galíciai, sziléziai, morvaországi, bukovinai, alsó-ausztriai és más tartománybeli – álláskeresőkre, és pedig mindhárom közigazgatási ágazat alsó és középső szintjén is. Ugyanis egy pályázat sikere anyagi gyarapodással és társadalmi felemelkedéssel kecsegtetett, nyugalmazott katonáknak pedig a megélhetést biztosíthatta. De a más tartománybelieknek címzett álláskiírások nyomán kialakulhatott a belhoniakat hátráltató kivételezés látszata. A külhoniak bevonása a birodalom magyarországi közigazgatásába ráadásul aligha alapozhatta és erősíthette meg a rendszerrel való azonosulást, az eszmei kötődést a neoabszolútizmushoz, amely saját jótéteményeinek közvetítését éppen azon más tartományokból származó köztisztviselőkre szándékozta bízni, akiknek körében csalódottság uralkodott az egyébként is idegennek érzett Magyarországon megtapasztalt munkaviszonyok miatt.¹⁵⁶

A magyar arisztokraták a maguk konzervativizmusával a dinasztia forradalomellenes világnézetéhez hasonultak. Azonban az államhatalomnak számolnia kellett a német–osztrák liberalizmussal szembeni ellenállással is.¹⁵⁷ Az örökös tartományokból származó igazságügyi köztisztviselők kirendeléséről szóló, már említett 1853. nyári tanácskozások során a Birodalmi Tanács számára – Andreas von Baumgartner pénzügyminiszter nyilatkozatának köszönhetően – ismert volt, hogy a magyar bíróságok elnökei és tanácsosai „kevés kedvet” mutattak az osztrák törvények elsajátítására. Philipp von Krauß tanácsstag ugyanazon ülésen éppen ezért „üdvösnek” nevezte a szóban forgó intézkedést, mivel „a magyar köztisztviselők, amennyiben tanulni akarnak valamit, szóbeli közléssel megtaníthatóak néhány dologra”.¹⁵⁸ Egy évvel később a Birodalmi Tanácsban az a „gyakran hallott állítás” került terítékre, hogy „a magyar nemesség és az ország kiválóságai nem hajlandók erőtartalékaikat az állam szolgálatára fordítani, és hogy az abban lévők fokozatosan elhagyják azt”.¹⁵⁹ Bach ennek megfelelően egyrészt államhű tényezőként megnyerni, másrészt politikai-társadalmi befolyásában korlátozni akarta a magyarországi főnemességet.¹⁶⁰ Mivel azonban a neoabszolútizmus

¹⁵⁶ [Josef Wizdalek]: Acht Jahre Amtsleben in Ungarn. Von einem k. k. Stuhlrichter in Disponibilität. Leipzig 1861 (a névtelen szerzőt azonosította: *Benedek G.*: Ciszlajtániai tisztviselő k. m. 62–63.). A munkaviszonyokhoz lásd *Deák Á.*: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 164–184.

¹⁵⁷ Vö. *András Vári*: Herren und Landwirte. Ungarische Aristokraten und Agrarier auf dem Weg in die Moderne (1821–1910). Wiesbaden 2008. 59–61.

¹⁵⁸ ÖStA HHStA RR OK 7. d., 1853: 194 (aug. 30.). A Birodalmi Tanács 1853. aug. 16-i ülésének jegyzőkönyve.

¹⁵⁹ Ezt az állítást gróf Zichy Ferenc, a tanácskozás egyik magyar résztvevője az ókonzervatívok köréből, hozzászólásában „alaptalan”-nak és „valótlan”-nak nevezte. – ÖStA HHStA RR GA 51. d., 1854: 267 (máj. 16.). A Birodalmi Tanács 1854. jún. 8-i ülésének jegyzőkönyve.

¹⁶⁰ *Seiderer, G.*: Oesterreichs Neugestaltung i. m. 445–446.

egyszerre akart modernizálni és egységesíteni, magyar oldalon mind a nemzeti liberálisok, mind az ókonzervatívok elutasításával kellett találkoznia: az utóbbiak a progresszivitásával, az előbbieket a birodalmi központosítás belügyminiszteri igényével szegültek szembe.

A Bach-korszak Magyarországon: idegen test vagy hasznos töréspont?

Aligha meglepő, hogy a tudományos kutatás – főleg a magyar – a neoabszolutizmus-kori Magyarországról részben mintha eleve elrendelten kedvezőtlen látteleket dolgozna ki. Annál inkább fontos feladata, hogy körültekintően szemlélje a rendszer mind rossz, mind jó oldalát. Hosszú időn át vagy elnyomó, vagy modernizáló jellemvonásának tulajdonította a döntő jelentőséget, ezzel egyszersmind jelezve, hogy az osztrák vagy a magyar történelemfelfogásban gyökerezik. A magyar historiográfia az 1990-es évekig szokás szerint idegen testként kezelte a Bach-korszakot, különösen Magyarország közigazgatástörténetében.¹⁶¹ A német nyelvű szakirodalom 1997-ben kezdte meghaladni ezt a nézőpontot, nemzetközi szinten módszer- és forrástani érveket kidolgozva az 1850-es évek megújítandó értelmezéséhez – egy olyan időszakéhoz, amelyben a magyar köztisztviselők elsősorban a bürokrácia politikailag alárendelt szintjein szolgáltak tovább, vagy kerestek s találtak állást.¹⁶² Mindazonáltal az idegenség fogalma – időbeli eltolódással és az itt említett kritikát megkerülve – bekerült az osztrák szakirodalomba. *Az osztrák minisztertanács jegyzőkönyvei 1848–1867* című bécsi kiadványsorozat 2006-ban megjelent kötetének bevezetője például azt állítja, hogy a neoabszolutista közigazgatás a „Magyarországra gyakorolt vitathatatlan pozitív hatásai ellenére” ott „idegen test” maradt.¹⁶³

Ez az álláspont a magyarországi szakirodalomban nagyjából az osztrákkal egyidőben kezdett értelemszerűen meghaladottá válni. A kimondatlanul is a korábbi nézetek ellentételeként olvasandó vélemény szerint az osztrák neoabszolutizmus magyarországi éveiben a „modern állam társadalmi és gazdasági reformjai” az „ország fejlődését inkább kedvező irányba mozdították el”.¹⁶⁴ A szerző – önmagát mind a német, mind a magyar tudományos kutatáshoz sorolva – idestova

¹⁶¹ Vö. tudománytörténeti távlatban: *Lengyel, Zs. K.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 239–258.; *Uő.*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 301–306.

¹⁶² Vö. *Uő.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m.

¹⁶³ *Thomas Kletečka – Anatol Schmied-Kowarzik*: Einleitung. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Abteilung II/3. Das Ministerium Schwarzenberg. 1. Mai 1850 – 30. September 1850. Bearbeitet und eingeleitet von Th. Kletečka – A. Schmied-Kowarzik. Unter Mitarbeit von Andreas Gottsmann. Wien 2006. IX–XLII., itt XXIII.

¹⁶⁴ *Deák, Á.*: From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise i. m. 3.

negyedszázada ebben a modernizációtörténeti megközelítésben elemzi az osztrák neoabszolutista rendszert, kitekintve magyarországi utóhatásaira a bürokrácia-történeten belül, de azon túl is. Ugyanis a folyamatosságok nemcsak az 1848 előtti, hanem az 1860 utáni időkhöz is kötik a Bach-korszakot.¹⁶⁵

Az 1860 utáni folyamatosságok azáltal váltak lehetővé, hogy az 1850-es évek neoabszolutizmusának nem sikerült Magyarországot önmagától elidegenítenie. A királyság beolvasztása egy német–osztrák egységbe nemcsak hogy kudarcot vallott, hanem még ösztönözte is Magyarország alig beindult polgárosodását.¹⁶⁶ E hatástörténet egyik fejezete a bürokratizáció során játszódtott le, magyar részvétellel, ha nem is elsősorban politikailag mérvadó tisztségekben, de legalább jelentős számarányban és az ország több vidékén. Ezért ajánlatos a Bach-korszakot nem idegen testként, hanem a magyar történelem *hasznos töréspontjaként* értelmezni, valamint a lehető legszélesebb időtávlatban és tárgyi összetettségben bemutatni – rejtett, letagadott, félreértelmezett vagy torzított utóhatásaival együtt.

Ehhez az átértelmezéshez kínálnak eszmetörténeti érveket a magyar liberálisok, akik a következő, második nemzedékükben, az Ausztriával kötött reálunióban, egyre inkább a nemzeti egységesítés és a politikai központosítás két-részes elméletéhez igazították közéleti tevékenységüket. Az államberendezkedés Bach-korszakból származó elgondolását már nem vetették el, mivel úgy vélték, hogy felhasználhatják a – végre – saját irányítású nemzetállam megszilárdítására. Eközben a korábban öszbirodalmi integrációs szerepre kiszemelt német nyelvet felváltották a magyar nyelvvel. A történeti magyar liberalizmus úttörői a kettős monarchia részállamában egyrészt a neoabszolutista gondolatkörből építkeztek, másrészt annak kudarcából nem következtek arra, hogy ők éppúgy megbukhatnak majd.¹⁶⁷

Helmuth Slapnicka (1916–2006) jogtörténész késői művének egyik tanulmányát az 1853 és 1860 közötti „Szlovákia” cseh származású köztisztviselőinek szentelte. Megállapította, hogy Bécs nem kérte Magyarország túlnyomórészt szlovákok által lakott vármegyéiben a helyi erők beleegyezését a kormányzat politikájához, ugyanakkor a belhoniak kedvében akart járni a modernizációs átalakítással. Ez az eredmény helyes, de a szlovák történelemszemléletbe szűkül, mivel

¹⁶⁵ Pl. *Lengyel, Zs. K.*: Österreichischer Neoabsolutismus i. m. 276–278.; *Uő*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 314–319.

¹⁶⁶ Vö. *Kövér György*: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. 2. jav. kiad. Bp. 2004. 11–186.

¹⁶⁷ E szempont vitájához vö. *Deák Á.*: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 333–338.; *Lengyel, Zs. K.*: Neoabsolutismus oder Willkürherrschaft i. m. 318–319.; *Uő*: Neoabszolutizmus vagy önkényuralom i. m. 254.

megáll az 1860-as időhatárnál.¹⁶⁸ Viszont legalább közvetve rávilágít azon ösztönzésekre, amelyeket az osztrák neoabszolutizmus a magyar politikai eszmetörténetnek akaratlanul is nyújtott. Ugyanis a minta kis időeltolódással ugyan, de az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után beépült a magyar birodalmi gondolkodásba. Ennek hívei az integráció felső szintjén, szövetségben a Habsburgokkal, nemzetek feletti nagyállamiságra törekedtek. A betagozódás alsó szintjén pedig megkísérelték a dinasztikus patriotizmusban gyökerező *hungaruseszmét* áttemelni a polgári korba, ahhoz, hogy a több nemzetiséget magába olvasztó politikai *natio hungarica* koncepciójával alátámasszák az egységes és központosított magyar nemzetállam dogmáját.¹⁶⁹

Az osztrák minisztertanács 1861. december 12-i ülésének jegyzőkönyve szerint „a Magyarországon rendelkezési állományba helyezett ötezer politikai köztisztviselő közül legalább kétezer” a „német–szláv tartományok”-ból származott.¹⁷⁰ Többségük hamarosan elhagyta Magyarországot, de nem magyar Bach-huszárokként szerzett rossz hírük az országban maradt – manapság is túlzásra hajlamos tudományos értékelést kiváltva egykori számarányukról a magyarországi bürokráciában.¹⁷¹ Ezzel szemben az 1850-es évek végéig foglalkoztatott belhoni közigazgatási alkalmazottak közül számosan már az osztrák–magyar kiegyezéshez vezető rövid úton elhelyezkedtek Magyarország közhivatalaiban. A tovább szolgálók vagy a szolgálatba visszatérők között nem voltak olyanok, akik a Bach-korszakban az osztrák örökös tartományok valamelyikéből érkeztek volna Magyarországra.¹⁷² Az 1867-re következő közéletben aztán inkább elhallgatták a neoabszolutista évtizedben megtörtént magyar hivatalvállalásokat. Így fel sem merült annak lehetősége, hogy a Ferenc József-i önkényuralommal szemben létezhetett aktív – de nem fegyveres – ellenállás is. Ehelyett utólag létrejött a passzív ellenállás ideológiai építménye, az osztrák neoabszolutista rendszer magyar társadalmi alakú és léptékű ellenzékének a képe. Megalkotói kivonták az 1850-es évek magyar Bach-huszárait a kiegyezés nemzedékének tűzvonalából.¹⁷³ Ezzel egyidejűleg az ismét önálló, bár nem független Magyar Királyság

¹⁶⁸ *Helmut Slapnicka*: Beamte aus den böhmischen Ländern in der Slowakei 1853–1860. Bohemia 44. (2003) 2. sz. 488–502., itt 501–502.

¹⁶⁹ *Zsolt K. Lengyel*: Ungarn und seine Nachbarn. Aus Politik und Zeitgeschichte 29–30. (2009) 40–46., itt 42–44.

¹⁷⁰ A miniszteri konferencia ülésének jegyzőkönyve. Bécs, 1861. dec. 12. In: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Abteilung V/3. Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff. 5. November 1861 – 6. Mai 1862. Hg. Stefan Malfèr. Wien 1985. 107–114., itt 111.

¹⁷¹ Deák Ágnes azt írta legutóbb, hogy 1852-től „a német–szláv tartományokból hivatalnokok hada került Magyarországra”. – *Deák Á.*: Közigazgatási határok i. m. 1074.

¹⁷² *Benedek G.*: Dzsenteri és Bach-huszár i. m. 8.; *Lengyel, Zs. K.*: Neoabszolutizmus-Probleme i. m. 104.

¹⁷³ *Benedek G.*: Kollektív amnézia i. m. 402–405.; *Uő*: Die Beamten in Ungarn i. m. 1217–1227.; *Deák Ágnes*: A „Bach-Zichi-huszárok”. Hivatalvállalás a Schmerling-provizórium idején. Századok

saját hatáskörébe vonta a neoabszolutizmusban beindult modernizációt, amely az osztrák–magyar dualizmusban a központosított magyar egységállam eszméjét követte.¹⁷⁴

FORCED PROGRESS

On the History and Aftermath of the Bach Era in Hungary

By Zsolt K. Lengyel

SUMMARY

The study provides an insight into the inner life of the administration of Austrian neo-absolutism, which was also an important medium of its manifestation in Hungary. It examines bureaucratisation as a phenomenon of modernisation. It characterises the administration of the imperial state in Hungary in terms of the professional-linguistic and political competence of public officials on the one hand, and the participation of foreign and domestic employees on the other. The author examines the practice of public administration in conjunction with the political theory of neo-absolutist administration in order to conclude by arguing for the organic integration of the Bach era into the history of Hungary, with a view to Austro–Hungarian dualism.

149. (2015) 1135–1162.; *Hermann Róbert*: A Bach-huszár és a huszárcapitány. Jakab Elek ismeretlen (fél)munkája. *Korunk* 22. (2011) 5. sz. 49–59.; *Pap J.*: Magyarország i. m. 277. A passzív ellenállás tudományos megítéléséhez lásd *Deák Á.*: „Nemzeti egyenjogúsítás” i. m. 142–190.; *Lengyel, Zs. K.*: Neoabszolutizmus oder Willkürherrschaft i. m. 307–312.; *Pajkossy Gábor*: Deák és Inkey Szidónia. In: „Jól esik köztetek lenni...” Női sorsok, szerepek Deák Ferenc környezetében. Szerk. Kiss Gábor. Zalaegerszeg 2015. 59–89., itt 62–63., 69–70.

¹⁷⁴ *Lengyel, Zs. K.*: Ungarn und seine Nachbarn i. m. 42–44.; *Joachim von Puttkamer*: Kein europäischer Sonderfall. Ungarns Nationalitätenproblem im 19. Jahrhundert und die jüngere Nationalismusforschung. In: *Das Ungarnbild der deutschen Historiographie*. Hg. Márta Fata. Stuttgart 2004. 84–98.